
SLOVENSKI KULTURNI PROBLEMI

ANTON OCVIRK

II

Tako sem skušal zarisati obseg našega duševnega sveta. V simbolih se zrcali vsa mogočnost naše osebne predstave življenja, v njih se čuti ritem naše duše, besede in misli, najosnovnejši življenjski ritem, ki nosi na sebi občečloveško potezo in življenjsko valovanje, ki se preliva nato v velike umetniške like. Slovenstvo je torej posebna duhovna celota, poseben, svojevrsten svet, ki je v sebi dograjen in zaključen.

Važnejši od tradicionalne problematike že mrtvih politično nazorskih principov minule dobe je danes problem objektivnosti naših kulturnih pojavov in to je problem njih resničnosti. Relativistično tolmačenje kulture in njenih simbolov je negativno, ker relativizem pač ne priznava in ne more priznavati njih objektivne resničnosti, ampak le neskončno subjektivnih resnic. Relativizem zanika objektivnost sploh, zanj ni transcendentne interobjektivne realnosti, kajti vsakemu realnemu doživljanju vzdene relativno resničnost, ki je determinirana po subjektu in njegovem duševnem dojetanju. Subjekt pripozna za resnico in resničnost samo to, kar more sam doživeti ali spoznati. S tem lahko kulturne fenomene poljubno tolmači in spreminja, jih lahko zanika ali priznava. Relativizem je koncem koncev sam v sebi kontradiktoren, ker se mora na višji stopnji mišljenja neprestano opominjati, da je vse njegovo mišljenje vendarle relativno in mora priti do sklepa, da je tudi kulturna objektivnost in realnost v bistvu nemogoča. In to tudi tedaj, če trdi, da so prav posamezne kulture dokazi za veljavnost relativizma. Ni dvoma in skoraj naivno bi bilo zanikati, da ni vsak subjekt posebna celota, ki je v posebnem odnosu do objektov, toda ta dejstvenost nima a priori nič skupnega z eksaktnim relativizmom samim, to spoznanje je vitalistično, brez te subjektivne predpostavke bi izgubilo življenje svoj zadnji smisel. Ta vitalistični nazor vodi v napredek, dočim vodi apriorni rela-

tivizem v vsako zanikanje objektivnosti duhovnih elementov kulture. Ta življenjski objektivizem — to je nazor o osrednjem pomenu življenja, ki je v svojem bistvu mnogolično — vodi v spoznanje, da je vsak kulturni organizem svojevrsten, da ima zgolj v samem sebi obseženo resnico, ki je njegova osrednja življenjska moč — njegovo jedro umetniške simbolike. „Ni dvoma, da ima vsaka kultura svojo osnovno posebnost, ki jo razlikuje od drugih.“ Torej obstoji posebna kulturna realnost (realnost kulture), ki je relativist ne pripozna — je ne more pripoznati. Saj je popolnoma jasno, da mora vesti dosledni relativizem v nesmisel, če pomislimo, da je relativizem na svoji skrajnosti vendar afirmativen, objektivni — namreč v tem, da je njegova relativna dogmatika vendar relativna, da je relativnost prav v tem objektivna, ko trdi, da je relativna.

Ni dvoma, da ima vsaka velika kulturna simbolika osnovne znake ljudi, ki jih simbolizira; torej je kultura nekaj dinamičnega, v času in generaciji gibljivega. Toda le duhovni znaki obstanejo nad časom kot stilna prvina, kot neko prajedro. S tem, da smo spoznali, da je kultura nekaj dinamično valujočega in da se kristalizira le v simbolih, smo se zavedeli samo njene osnove, ki je v nekem pomenu nadčasna. Realizem sam na sebi nima tiste nadčasne moči, ampak je le časovno tipičen, on je zgodovinski. Kulturna zgodovina govori o posameznih časovno realnih kulturnih dogodkih, bodisi da kaže razvoj kulturnih stremeljenj, bodisi da sistematično obdeluje in ureja, meri in razvršča dogodke. Nimam namena premišljati sedaj o pravilnosti njenih izsledkov. Poudariti sem le hotel razliko med osnovno tipičnostjo kulture in njeno kulturno zgodovino.

Tako zadenemo na nov problem: na problem medsebojnega vplivanja tujih kultur in na problem kozmopolitizma. Vsaka kultura rase v vsaj delni zvezi z drugimi. Ob njih obogati svojo individualno vsebino in ob njih preizkuša samo sebe. Nikakor si ne moremo misliti kulture, ki bi zrastle sama ob sebi, kajti njena rast je zaobsežena v valujočem oblikovnem in idejnem dograjanju. Popolno zanikanje tujega, najsi samo oblikovnega vpliva, bi vedlo v neizbežno kulturno smrt. — Učinkovanje kulture na kulturo obstoji predvsem v idejnih obrisih: v gospodarskih, filozofskih, znanstvenih, etičnih, estetičnih in literarnih (tokovnih) smereh in novostih, seveda zgolj v vnanjem smislu. Nikakor pa ne sega vpliv kulture na kulturo v notranjem preoblikovanju njenega osnovnega bistva. Vsaka kulturna celota sprejema tuje novosti in razodetja skozi sebe, skozi svojo duševnost, in s tem preoblikuje in preustvari sprejete ali samo doživete vplive. Pri preizkušanju slovenske organske ne pa

sistematične sinteze je važna samo duhovna sinteza naroda. Toda pri kulturnih problemih, ki zadevajo našo kulturno zgodovino in našo osebno rast, je važen problem vplivov, eklekticizma, problem stilov, razvoja in izobrazbe.

Naše življenje je raslo na prelomnici treh kultur: severno-germanske, južno-romanske in južnovzhodno-slovanske. V tej trojni sferičnosti smo se oblikovali. Na dnu našega bistva, v naši krvi in čuvstvovanju je nenehoma ždel slovanski element, dočim je segel v naše miselno in intelektualno življenje germanski element z vso svojo logičnostjo in preračunanostjo (uprava, šolstvo itd.) in nam je v tisočletni nadvladi vtisnil svoj pečat, svojo miselno mrzloto, ki je vidna v našem družabnem življenju. Končno je moral germanski element na jugozahodu popustiti klimatično razumljivemu vplivu romanskega elementa, ki je poglobil našo elegičnost v živahno ritmiko in melodioznost (Gregorčič). Do 19. stoletja je živel slovenski človek svojo dobo prebujenja in komaj v preteklem stoletju se je pognal kvišku in pričel umetniško obličiti sintezo svoje duše in osebnosti. Od Prešernove lirike do Cankarjeve proze je komaj borih sto let. Slovenski človek je ustvarjal svoj jezik in svojo vsebino, svojo notranjo podobo in svoje življenje, prisluškujoč mogočni pesmi valov tujih morij in hrepeneč na oceane velikih umetniških razodetij. Popolnoma jasno in kulturnozgodovinsko dokazljivo je, da je naša kultura izrazito svojska, čeprav je rasla ob dveh tujih elementih, ki pa so le gradili naše intelektualno in zunanje življenje. Slovenska duša se je dvignila do mogočnih kulturnih simbolov in umetniških likov. Zato je problem vplivov važen le za analizo stilnih prehodov v naše umetniško življenje, za politični, gospodarski, filozofski in sploh miselni razvoj, za spoznavanje reakcije v naše življenje in ustvarjanje. Problem eklekticizma je pri naši maloštevilnosti vedno usoden, a je bil svoje čase nujen. Če naj je eklekticizem le zunanje prevzemanje tujega, tedaj ni za ustvarjanje važen, če pa je eklekticizem že neka duševna dispozicija, tedaj nima z našo osebnostjo nič skupnega.

III

Iz tega ugotavljanja osnovnih kulturnih temeljev moramo do sodobne kulturne sinteze. Z njo v zvezi pa je tudi nujno premišljanje o naši bodočnosti. Ni dvoma, da je po smrti Ivana Cankarja nastopila doba notranjega razkola, propada, zastoja in onemoglosti. Slovenski človek se je skušal rešiti s prisluškovanjem v svetovno blaznenje, vrgel je od sebe dediščino očetov in se zagnal v opoj nedognanega iskanja. Literarnim in umetnostnim novotarijam povojnega človeka so sledile etične in

moralične. Relativizem lepega je prinesel s seboj relativizem kulture — ž njim je prišel v naše življenje skrajno patetični internacionalizem in ž njim naša otopenost. Če iščemo za vzroki te kulturne poti v breobrazje in mrtvilo, jih najdemo v nas samih. Saj je razumljivo, da je moral duh zblazniti od živčne groze vojnih dni in da je moral razum zbloditi na krajne meje spoznanja. Tako smo zatajili v sebi svoj najosebnejši glas in smo se vrgli v prenapeto prisluškovanje tujine.

Naše usmerjanje slovenskega razvoja v sodobnosti, v sodobni vsebini, mora mimo okostenelih, danes že mrtvih oblik, mora mimo praznega tujstva (vpliv germanske kulture in miselnosti i. dr.), ki nas samo zavaja v pozabo lastnega življenja; naše iskanje in delo morata v doživljanje lastne vsebine in lastnega kulturnega življenja. Skozi prizmo svojih velikih simbolov moramo do svojega razodetja. Čim bolj se bomo potapljali v globine svojega duhovnega sveta, tem plodnejše bo naše ustvarjanje. Vsekakor pa moramo graditi na temeljih naše kulturne zgodovine in našega duha.

Preiti moramo že končno ozkosrčno pojmovanje shematičnih, neosebnih nazorov, ki teže po svoji usmerjenosti v pristransko tolmačenje duševnih in kulturnih naporov in podrejajo najelementarnejša teženja individualne človekove celote postranskim namenom in ciljem. Vsaka skupna idejna, svetovno-nazorska ali življenjska miselnost nam mora biti samo neka notranja duševna usmerjenost, ne sme nas pa vezati. Prava kulturna svoboda je mogoča le pri miselni in idejni svobodi. Tu ne postane človek le zaradi tega sočlovek, ker je istega svetovno-nazorskega prepričanja, ampak ker je človek. Vsak izmed miselno preozkih nazorov pa uklepa človeka v apriorno delitev ljudi v somišljenike in nasprotnike in zato v pozitivne in negativne. Pri tej delitvi je kaj običajna posledica, da precenjujemo dela in stremljenja svojih somišljenikov, in sicer ne z vidikov kulturne kvalitete, temveč zaradi skupnega miselnega izhodišča. S tem je ubito pravo kulturno stremljenje in se podredi samovoljnosti in neodgovornosti, postane neetično in neplodno. Seveda izgine s tem vsako svobodno kulturno merilo in postane samo še apoloģija idejne smeri nekega življenjskega nazora. Toda o tem nas dovolj pouči naša kulturna zgodovina. Čim bolj strogo dogmatičen je tak nazor, tem bolj omejuje svobodno kulturno ocenjanje, tem bolj onemogoča pravi, svobodni kulturni razvoj in zavaja kulturno delo na nečedna stranpota. V bistvu izhajata oba naša tradicionalna nazora iz moralne programatike. Kulturna smer vsakega teh dveh pa je bila predvsem obrnjena v medsebojno borbo, to je v popolnoma izvenkulturno stremljenje. Odtod pri nas taka nesvobodna miselnost. Dojeti človeka v celoti

je mogoče le izven togih, umetno zgrajenih predsodkov, ki branijo jasen pogled na življenje. Religioznost slovenskega človeka ni prav nič odvisna od zunanjih dogmatičnih predpostavk, temveč od posameznikove notranje usmerjenosti in prepričanosti. Pravo kulturno življenje ne ovira nikakih osebnih, etičnih ali moralnih nazorov, ker je zasidrano na elementarnih življenjskih osnovah. Seveda se v vsaki dobi nujno tvorijo neke ne samo stanovske, temveč tudi miselno sorodne skupine, da jih vodijo do nekih popolnoma določenih ciljev, toda v kulturnem stremljenju ne smejo biti ovirajoče, niti ne smejo vezati človekove svobode. Priti moramo že vendar enkrat do zrele presoje kulturnih teženj in do tiste višine, kjer v naše mišljenje ne segajo več krilatice ozkosrčnih dogem raznih svetovnih nazorov. Takrat bomo cenili vsako individualno miselnost, v kolikor je globoka, in se ne bomo skušali uničevati z običajno blasfemijo, z nekulturnostjo.

S prav tega vidika moramo opazovati tudi novodobni, socialno usmerjeni del družbe, ki se bori po svojem gospodarskem in političnem stališču zoper plast nadvladujočega meščanstva. Ni važen za naše razmišljanje sedaj njegov svetovni nazor, ki je vsekakor nujen in ima svojo upravičeno bitnost, toda važen je način, kako je hotel tudi ta del družbe zaslužiti človekovo kulturno svobodo svojim drugosmernim tendencam in je s tem uničil pojem kulturne kvalitete (U. Sinclair). Postal je prav tako enostranski in pričel proglašati neko apriorno kulturno vrednost, ki temelji na njegovem življenjskem nazoru. Tako si je usužnjil kulturna stremjenja (znanost, umetnost itd.), da bi ž njimi razširjal svoj svetovni in življenjski nazor s posebno programatično tendenčnostjo. — Popolnoma jasno je, da je v tem smislu socialni nazor prav tako kulturno neploden kakor meščanski, ki si je usužnjil kulturne vrednote za boj proti svojemu sovražniku. Kulturna svoboda je propadla in s tem tudi kulturna vrednota. Vsaka preozka in pretendenčna omejitev človekovega gledanja na življenje pa vodi v notranjo nesvobodo in v kulturno otopenost.

Poleg tega je za današnji čas značilen še internacionalizem, ki je nastal deloma pod vplivom socializma, deloma pod sodobnimi miselnimi smermi. Internacionalizem ni samo razklenil meja v smislu narodnih individualitet, ampak je začel proglašati — v smislu sodobnih idej — enotno miselno (svetovnonazorsko) in kulturno teženje vseh somišljenikov na svetu in proglasil neko medsebojno duševno enakost na podlagi idejne. Internacionalizem pa je kulturno prav tako enostranski, kakor so enostranske sodobne struje, ki so pobožanstvile svoj narod (fašizem i. dr.). Internacionalizem je našo kulturo zadnjih desetletij odvrnil od

slovenskih življenjskih osnov in jo zanesel v kulturno neznačilne programske apoteoze, tendenčno borbene zagovore in neumetniške in nenaše literarne in umetnostne proizvode.

Vse te smeri se torej borijo za drugotne svetove, ki niso naši kulturi samo tuji, marveč tudi ovirajo naš kulturni razvoj. Saj so vendar v osnovah itak le teorije, ki imajo namen izmaličiti življenje samo, ga podrediti raznim teoremom in idejam. Kar pa je v njih resnično življenjskega, kar je v njih plodnega, to je vendar last vseh. Smešno bi bilo trditi, da je človek areligiozen, da je nesocialen, da ne stremi v svobodo, enako je tudi smešno zahtevati od ljudi, da naj bodo vsi istega prepričanja. Vsak elementaren življenjski ali svetovni nazor je vendar v svojem dnu človeški, ima torej v sebi vitalne elemente in ne more biti etično absurden, neživljenjski. Vsaka ozko programatična idejna dogmatičnost pa je že nesvobodna, preračunana in neživljenjska, torej ne more biti kulturno plodna, ker se bori samo za neznaten del v življenju, ker tolmači vse življenje iz ozkega sveta svojega dogmatizma. To je najbolj vidno pri cenzuri kulturnih vrednot in pri umetnosti. Vsak dogmatizem sodi o umotvorih predvsem, ali ustrezajo njegovim etičnim ali moralnim, miselnim ali filozofskim principom in jih predvsem ocenja s tega stališča. Molči torej povsem o bistvenih vprašanih: o vprašanju kvalitete in vrednosti, o življenjski moči umotvora in njegovi kulturni pomembnosti. Ta strujarski dogmatizem popolnoma podredi kvaliteto svojim etično-miselnim principom, torej je že a priori proti vsaki umetniški in kulturni svobodi in kar je najvažnejše ter zadeva oba prejšnja člena: zanikuje slovenstvo v osnovi.

Vpliv idejnih nasprotstev je očit pri vseh kulturnih stremljenjih. Zato ne moremo še govoriti o posebnem stilu našega življenja, o našem svojstem načinu življenja, ki naj bi bil prepojen z močno duhovno vsebino, ampak lahko samo govorimo o dvojnem ali trojnem načinu mišljenja. Kakšen je naš notranji življenjski stil in kakšen je naš zunanji, jasno pričajo naše kulturne težnje. Nihče ne more tajiti, da je postalo naše kulturno življenje popolnoma mrtvo, da smo otopeli za vsako globljo misel, za vsako močno hotenje in da le životarimo.

Estetični razkoli povojnih dni so se že polegli. Znova se dviga na površje resno tolmačenje umetniškega dela. Toda v naši krvi je še ostalo mnogo slabih sokov, ki vodijo na stranpota. Časovna literarna in umetniška gesla so v resnici potisnila umetnost na zelo nizko stopnjo in s tem zadala kulturnemu stremljenju škodljive rane, toda vedno bolj se gibljemo v resnejše tolmačenje umetniških stremljenj. Poleg časovnih literarnih gesel je pognalo ob nas polno kulturo ovirajočih stremljenj.

Pozabili smo, da je nujno rasti iz lastnega duhovnega sveta, da moramo vsako kulturno dejanje usmeriti v razodetje svoje vsebine in oblike in da je kultura popolnoma zvezana z našo duševnostjo. Današnji človek se je zelo oddaljil od svoje lastne kulturne zgodovine in ne čuti več s svojo preteklostjo. Pozabil je pot, ki smo jo morali v bojih prehoditi, in može, ki so se žrtvovali za svoje in naše hotenje. Spoznanje lastnega bistva je davno že smešna krilatica, ki ne najde resnega upoštevanja. Če je bilo kedaj naše življenje tako brezciljno, tako brez smeri, če smo kedaj tako brez življenja hodili po ulicah in strmeli v bodočnost — tedaj še lahko čakamo svojega notranjega in zunanjega odrešenja.

Kako je naše kulturno življenje brez cilja, kako je naše kulturno hotenje neuravnano, nam glasno pričajo vsak dan novi zgledi. Da je literarno ustvarjanje obstalo, da je naše umetniško delo prenehalo, je sicer žalostno in ne priča o moči, toda v bistvu smo otopeli za vsako kulturno sodelovanje, odrekli smo se skupnemu kulturnemu življenju, živimo brez žive besede in ne sodelujemo. Kje so tukaj vzroki, ni težko dognati, saj so skoroda otipljivo vidni. Etična odgovornost kulturnega udejstvovanja je popolnoma izginila. Premišljanje o osnovnih kulturnih težnjah je odpadlo in na njegovo mesto je stopilo neodgovorno preizkušanje vseh mogočih sredstev. Prenapeto strujarstvo raznih dogmatičnih evangelijev je uravnalo svoje delo v iskanje novih učinkovitosti, ki so pa daleč od vsakega pravega kulturnega stremljenja — zanima se bolj za svoje idejne ali prečesto celo neidejne cilje in se bori za prazno bombastičnost. To etično neodgovornost pa podpira diletantizem. Dokler bomo tavalili za diletantizmom in se ne bomo otresli spon samoukov, ne bomo prišli do močnega kulturnega življenja. Naše kulturne sile se morajo stekati v kulturno usmerjeno in notranje dognano stremljenje, sicer bomo padali v nekulturna dejanja. Zavedati se moramo etične odgovornosti, ki nas sili v pretehtavanje lastnih moči in hotenj. Takrat nam ne bo več cilj lastna oseba, ampak dvig našega kulturnega življenja.

Vzporedno s tem zavedanjem bomo uveljavili kot najvišje merilo kvalitativni kulturni princip in v nas bodo odmrle vse postranske težnje, ki bi nas sicer zavajale v etična ali moralčna ocenjanja bodisi kulturnih bodisi življenjskih problemov. Istočasno pa se bomo poglobili vase in skušali v vsakem svojem delu ujeti notranjo vsebino in obliko, notranjo podobo svojega bistva. Takrat bo dobil sicer le mrtvo privzeti nazer internacionalizma novo vsebino žive slovenske občečlovečnosti.

NOCOJ SEM SAM

† SREČKO KOSOVEL

Nocoj sem sam. Moje čuvstvo
ne poje in ne obupuje —
miza in soba in noč,
vse mi je hladno in tuje.

In čar teh zimskih noči,
ko knjiga mi pripoveduje
in v peči ogenj žari —
vse mi je hladno in tuje.

Jož, strašno mi je v duši —
so čuvstva okamenela?
Iščem še ognja, iščem
iz hladnega pepela.

POLNOČ

† SREČKO KOSOVEL

Strmiš v polnôči svojih sanj,
Srce, in ni ti dobro sredi njih?
Obstalo si kot romar tih,
ko pade dvom in nemir vanj.

In noče več prerokovanj
in išče si uglašen stih,
kot da je čutil toplo dih
nekoga, ki tam čaka nanj.

Nikogar ni . . . Ne obupuj!
Če ni ga, kaj bi ga iskal,
čemu bi trgal se in rval —
zasanjaj spet in odpotuj!

MESEC GRE

† SREČKO KOSOVEL

Mesec gre po srebrni poti
in med vrtovi stopam jaz —
tišine, svetlobe še senca ne moti,
tiho grem skozi kraško vas.

In vendar, glej, ta napeta tišina
najde v meni svoj ostri odmev,
neka skrivnostna, pekoča vsebina
mi ruje po prsih: Čemu si živel?

Rad bi vprašanju prišel do korena,
ali bojim se, da ne bom smel.
Ali po mene prej prišla bo žena,
preden bom pesmi najlepše zapel?
Ah glej, že sega po meni koščena
roka usode — ne bom ji ušel . . .

ŽIVLJENJE IN SMRT

NOVELA — IVO GRAHOR

Hiše v tem delu mesta so stare skoraj sto let. Zidovi se vzpenjajo visoko nad vozno cesto. Prečne ulice so ozke in strme. Zunanja okna zro skozi dvojno vrsto kostanjev na mrtvo, razvaljeno reko: razdrti breg, prazno strugo, nasprotni breg, vrsto kostanjev, lok ozkih hiš, pred katerimi leže večno enake zaloge starin. Čela hiš so edina stena, ki gleda v svet. Za hišami ni vrtov. Slepa dvorišča so mračna in mrzla. Rekel bi, da življenje ne sega do notranjih stanovanj. Sobe so enooke in mračne, hodnik je teman. Ponekod so ljudje prebili steno, napravili iz hodnika neprekinjeno vrsto oken, da pride svetloba vanj. Okna se blešče in slepe pogled. Podobna so čudežnim zrcalom iz pravljic, ki so jih palčki ulili iz solnca. Človek se zmirom boji, da se stekla razlete na koščke. Tik pod njimi preži iz kotičkov večna tema.

V drugem nadstropju stanujejo Leskovčevi. Dve sobi imajo, temen hodnik in prav med zidovi je kuhinja. Enooka in temna. Svetloba pada v njo skozi majhno križano okno. Hodnik je pred oknom prost, tenki stebriči delajo vtis skromnih arkad. Na desni polovici je tudi namesto njih polna stena. Tu je vhod na njihov zaprti hodnik, do tu prihaja dnevna svetloba, kolikor je ne izpije štirikotni dvoriščni rov. Košček neba nad njim je tako majhen, da ga komaj opaziš.

V kuhinjo prihaja dnevna svetloba slabotna in trudna. Zgoditi se mora čudež, da priskaklja solnčni pramen do okna. Navadno je le odsev, ki se odbija od rosnih streh: Podoben je poslancu z drugega sveta, ki je na neznani poti zašel in se izgubil. Nasloni se kakor brezskrben otrok na rjave duri Majdinega stanovanja in čaka.

Majda vzdrhti. Zdi se ji, da bo svetlobni pramen pozvonil in vstopil. Potem je vse tiho. Sem prihajata le odsev in odmev polmrtvih stanovanj. Življenje je zunaj, daleč nekje blodi po svetu. Svetloba njegovih oblek, zvok njegovih korakov se komaj prebijata po gozdu hladnih zidov. Njegov šum se ubija na ulicah, otroci se na stopnicah igrajo ž njim.

Majdino stanovanje je popolnoma v kotu treh starih hiš. Malokdo zajde tja in Majdi je žal, da ni prišlo solnce. Mogoče bi se lahko ž njim pomenila o vsem. Nerazumljivo je žalostna, sama sebi nerazumljivo. Zdi se ji, da drhti ž njo vseh njenih kratkih sedemnajst let; sram jo je, da je še tak otrok.

Nehote se spominja prijateljice. Niti ne ve prav katere; niti imena ne ve. Mogoče ne pride nobena, nihče se je ne spominja in Majdi je strašno prazno, da nima nikogar. Zdi se ji, da so vse stvari izginile, vsi ljudje že odšli in se nikoli ne vrnejo. Sama sedi pri samotni mizi. Zmirom sedi, izbrala si je najbolj nesrečen prostor na svetu. Muči jo občutek, da ne živi, da je od vekomaj tu in nikoli ne pride drugam. Njeno srce je otopelo, utihnilo je in ne bije več. Niti roki se ne premakneta. Ne. Njeni roki sta morda najbolj žalostni od vsega, kar ima: roke, noge, lase. Kadar sta trudni, omahneta. Glava visi, ramena so se poveznila na grud, prsi čepe trudne na bokih. Noge so mrtve in žgo. Zalite, založene so s težko plastjo okamenele sadre in povezane z belimi povoji. Zmirom so ji pred očmi. Na deski leže, med dvema stoloma kot dva tuja, porušena stebra in žgo. Lica so postala od njih mrtva in siva, ustnici tanki in modri, kakor da ni v njih niti kapljice krvi. Suha bolečina pali kosti, pije kri, se obeša na ude, leži na očeh. Veke so trudne, trepalnice polne in težke, da čuti slast njihovega dotika, preden zaspi. A vendar Majda zelo malo spi. Koliko noči prebedi, kolikokrat si želi svetlobe. Da bi le kmalu prišlo — čaka jutra. — Da bi le kdo prišel — čaka popoldne. Upanje mineva, kot mineta noč in dan. Človek ve, da pričakuje velikega dne, a ne misli več nanj. Tudi Majda nima več upanj. Zdaj živi od samih majhnih stvari, od majhnih, trenutnih želja in pričakovanj.

Čuti, kako veje iz velike sobe hlad. V praznem hodniku zamira šolsko suh dečji glas. Dijak se uči. Njegovi neodločni koraki padajo v gluho praznino; tudi preko njih veje hlad in povečuje Majdin obup.

Dekle drhti. Za seboj čuti okno. Njegov medli odsev pada na mizo in se plazi po stenah. Mati je mizico oribala, preden je odšla v mesto. Ob steni sloni kredenca. Belo pobarvani les se sveti. Pod njim je prepad. Na drugem koncu se dviga štedilnik. Kot temna, železna plošča lega gost mrak nanj in na sto drobnih stvari, ki jih uporablja mati vsak

dan. Črna, obrobljena plošča pritiska štedilnik k tlom. Pod je umazan in upognjen. Deske bežijo nemirno v temo. Za visoko kredenco leže nevidne stvari. Strop je visoko nekje, nedosegljiv.

Majda sloni.

Glava ji leze k tlom. V čelo jo reže rob razkavega lesa, a Majda ne umakne glave od mize. Če jo dvigne, ve, da bi se razjokala.

Egon!

Bog ve, zakaj se je spomnila Egona? Zmirom ji oponaša, da tuli. Zakaj se je le spet začutila tako brez moči? Zmirom je potrebna pomoči in kliče. Ničesar ne more brez njih.

Egon!

Egona ni. Mati je tudi odšla. Bog ve, kod hodi. Porabil je priliko in pobegnil. Jutri dobi v šoli zopet slab red. Majda bi ga rada priklicala. Divja je, ker je ne čuje.

Egon! Mulc!

Brata ni.

Tudi starejšega brata ni. Sestra ugiba, kod hodi, kje je zdaj. Dekleta ima. Poučuje. Dekleta ima. Pozno se vrne domov. Včasih ga ni do trde noči. Do noči. Mnogo dela ima pred maturo. Z Majdo se skoraj nikoli ne vidita, le srečujeta se. Zjutraj je bil doma. Tu je sedel, pozajtrkoval in odšel. K obedu ga ni.

Vsi so odšli. Mali dijak je doma. Iz velike sobe doni njegov glas. Trudi se, da bi bil močan in enakomerno samozavesten.

Dušan se guli. Majda ve, da je siromak. Uči se težko.

Ali naj njega pokliče?

Že dolgo ni mislila nanj, cele tri ure ali še delj. Prijazen je. Mogoče je silno dober. Nekoč je stanoval v bratovi sobi še drug dijak; včasih so imeli po dva, kakor zdaj. Dve postelji imajo, star divan, eno zložljivo posteljo, veliko mizo, zrcalo. Majda jih vsak dan vidi, ko obedujejo v kuhinji. V sobo gre malokdaj, a ve o njih skoraj vse: kako se učijo, kaj delajo. Saj ni dolgo, kar so odšli: Milan, Boris, visoki Stevo, Žan. Vsi so odšli mirno in lepo od njih. Najlepše je bilo slovo. Kratkočasni so bili nekateri, polni različnih muh. Majda se še spominja nerodnega Zorka, ki se je plesati učil, Milana, njegovega brata, ki je bil ljubljenev vseh deklet iz tretje in četrte gimnazije, a je največ časa prežagal in prekrokiral na travnikih. Borisa se spominja. Tudi ta je bil srečen. Šestošolec je bil in je že vodil društva. A Stevo? Stevo je bil najlepši fant. Velik in močan dijak nižje obrtne šole in zaljubljen, pa pesmi je pisal. Bogata Mimica iz prvega nadstropja ni marala za njegovo ljubezen. Zdaj je še mnogo lepša. A on. Bog ve, kje živi zdaj. Morda je ni pozabil in ji še zлага ponoči pesmi in jih piše v temi na zid, da je

njegov dom ves poslikan s hieroglifi. Drugod bi mu pokazali vrata: Srb gor ali dol. Majdina mati mu jih ni. Smilil se ji je dolgi fant. Majda pa je uživala. Stevo ni znal skriti svoje ljubezni. Postaval je v kuhinji, ako je bila Mimi tu, lovil njene velike, modre oči v svoj vdani pogled kakor v dlani in pazil, kdaj ji izpolni vsaj majhno željo. Mimica je bila modra. Vedela je, da tako ni prav. Bilo je še mnogo prezigodaj za njeno ljubezen. Mogoče bi ji bila lahko prva. Toda Stevo ni vedel tega, ni več mislil. Opeval jo je. Pesmi pa so tako lepe za druge ljudi. Pesnik je vedno nesrečen.

Mimica je zardevala od sramu, ker ni čutila veselja. Majdi je bilo hudo in lepo in je objemala svojo malo prijateljico, da se ji je komaj nerodno smejala iz ljubečih dlani.

„Aj, Mimica! Kako ima Stevo tebe rad!“

„Ali je bilo vse res, resnično?“ Majda se zdaj vprašuje, tako je bilo lepó kakor iz pravljice. Že spomin je lep in resničen. Da, vse to je bilo. Dušan, glas, odmev, soba, v kateri je bival Stevo. Vse jo spominja, vse se veže, zvok glasu obuja čuvstva, ki so nekoč spremljala drug glas, druge obraze, druge ljudi, drugo pravljico. Kje je konec? Ne. Saj ga ni. Kraja ni, kjer bi ne bilo ničesar več, kjer bi bilo vsega konec.

Majdi se zdi, da živi sredi sveta, z vsemi ljudmi, z vsem. Gre po poti v šolo, koder se je nekoč mučila do krvi, in se ji zdaj smeje skozi solze. Rada bi poljubila kamen, ki ji je vsak dan sekal bolne noge. Klicala bi sošolko, s katero sta si bili zmirom v laseh. Profesorja vidi, kako ji vpisuje trojko. Vsega se spominja. Nikdar ni videla bolj razločno.

Majda sklepa roke, čuti jih v svojem naročju in toplo pritiska dlani, ko da ponavlja veliko misel: Svet je. Svet je.

Prijateljice prihajajo k Majdi in pripovedujejo. Koliko so ji prinesle novice!

Majda se je vsa stisnila. Zvedela je, da so srečale znanko, ki se ji je zgodilo to in to. Neizmerno veselje ji žari z lic. Obsijalo jo je kot blisk. Majda je še vesela. Blisk vzplamti in ugasne. Njena lica so zopet bolna. Ramena se ožijo in udirajo. Videti je še bolj drobna kakor navadno, otrok je, ki bi rad daleč v svet, a se ne more premakniti do mize. Drobno telesce se potaplja v sebi. Drhti. Tudi siromašna oblecka drhti. Roki sta se v lakteh prelomili in se pritisnili k prsim. Majda se smeje. Le njen smeh ni več tisti, ki ga je morda imela nekoč kot otrok, kot dekle. Ta smeh je podoben krču in bolečinam. Majda drhti, z rameni se premaguje. Njeno šibko telo bije z rameni, srce utripa. Zletelo bi, odleteti ne more; in ve, dobro ve. Priklenjeno je, mlada, na zemljo zrušena in z vezmi zadušena smreka. Mrtvi voz jo boli; mrtvi kosi lesa,

iz kakršnih so zloženi navadni meščanski stoli, so tako trdi in neusmiljeni. Majdi se zdi njen stol naenkrat tako majhen, šibak in nebogljen, neroden. Zazibal se je kot čolniček nad morsko pečino, vsak hip se lahko razleti.

Majdo prevzema omotica. Vzkliknila je. Čuti, kako je njen glas priletel ob steno in padel. Srce bije, razbija tesnobo. Obraz se je sklonil v dlani. Glavo so skrili temni, od boleznih ožgani lasje. Kratki kodri leže na tilniku.

Zdaj se je zopet dvignila. Vse je bilo le trenutek. S težkim in močnim vzdihom opravičuje svojo brezmejno radost, ki jo je doživela ž njim, in si sramežljivo briše solze. V poslednjih dneh se Majdi večkrat izlijejo solze veselja.

Popravila si je krilo. Telo se še bori z mrzličnimi tresljaji. Šibko je. Nemirno si grize osinelo ustnico. Široki obraz je siv kot deževno nebo. Izpod košatih obrvi zro velike temnorjave oči. Odprle so se in zro v daljavo. Vse okrog njih jim je zdaj mrtvo in prazno. Tu leži vse življenje na tleh. Dva bela stebrà. Majdini nogi sta mrtvi in krhki, kakor da so beli povoji pečena sadra, v katero sta vzdani.

Še odmeva njen razigrani vrisk. Priklenjene prsi se trgajo za njim. Hrope. Suhi kašelj seče tišino. Majda je podobna slabotni starki. Le v rokah je še moč, ki sta koščeni in drobni. Z vso močjo vzdigujeta telo iz negibljivosti v večni nemir. Splavali sta nad glavo, se vrnili kot lastavici, ki se poslavljata, in ji sedli v naročje. Majda opazuje svoje roke in se trudi, da bi spet govorila z ljudmi.

Včasih potujejo njene misli čez širni svet. Roka išče druge roke, na katero bi se oprla.

Sošolke so že velike, večje kot ona, čeprav so večinoma istih let. Sošolke so. Najrajša jih sprejema v kuhinji. Ob nedeljah skrbi, da jo mati in brat ali domači dijak preneso pravočasno iz spalnice. Šele v zadnjem času je preslabotna in ostane včasih tam. V sobi je mir. Dan in noč se neopazno prelivata iz polmraka v mrak. V kuhinji je živahneje.

Ko se dekljici šepet spreleti čez hodnik in zapoje zvonček nad vrati, je Majdi toplo, kakor če bi se solnce nenadno razlilo nanjo. Z rokami zakrili po zraku, v naglici si popravlja razčesane lase in obleko, tleskne nestrpno v dlan, da bi šel čimprej kdo odpirat. Vse sošolke pozna že iz šumenja njih oblek, po dihanju z vrhnih stopnic. Včasih krikne ime prijateljice, katere si najbolj želi. Potem nori od veselja in začudenosti, da je resnično prišla, in se trese v hrepenenju nečesa, kar pričakuje vsak dan. Z vso močjo jo zgrabi za roko in vleče nase; prižema jo k lesenemu robu nepremičnega stola in jo dolgo časa objema.

Že drugo leto mineva, kar hodijo k nji. Dekleta so se privadila. Majdi prinašajo rož in daril, zmirom vedo polno novic. Njihov nemir se spreminja in je zmirom enak. Nemir zdravih in mladih ljudi. Včasih kar padejo v stanovanje.

Kar padla sem k vam — pravi Heda. Vesele so in ničesar drugega ne mislijo, nič ne vedo. Zijajo, se spogledujejo in vrišče. Majda je izmučena, nevede trudno potoži, da jo glava boli in da ne ve, zakaj. Prijateljice utihnejo in se pripravljajo na odhod. A ona jih ne pusti. Prijela je najbližjo za roko in jo drži z vso močjo, vleče prijateljico nazaj, kolikor more, vsa vesela, da jo ima. Zamaknjeno obstrmi v njo in v prostor. Zopet je mirna. Da bi le vse ostale pri nji, da bi zmirom vse ostalo takó kot je, mirno in hkratu veselo.

V kuhinjico pada zgodnji novemberski mrak. Iva stoji pri Majdi. V novem modrem plašču s kožuščkom, v belomodrem klobučku. Rokavice drži v rokah. Pod klobučkom se skrivajo kodrčki svetlih las. Živo lice bedi, oči žare iz mraku.

Obe sta utihnili. Odkar sta se poslovili, je gotovo minilo že pet minut. Majda objema njeno roko, zre predse v padajoči mrak in molči. S koščka neba nad ozkim dvoriščem pada večerni žar in se bori s temo, ki se plazi ob stenah. Dosegel je stol, obseva ramena deklet, Ivine boke, glavo sedeče Majde. Z rahlimi obrisi blede na laseh. Obraz je v temi. Ivo prevzema skrivnostni mir. Zdi se ji, da posluša omagujoče udarce srca, usihajoče prijateljčino življenje. Zaveda se še, da je pred eno minuto hotela položiti svojo roko Majdi na čelo, kakor polagamo roko manjšim ali slabotnim ljudem in otrokom. Zdrznila se je, ko se je opazila. Zdaj ji dé dobro, da tega ni storila. Novo občutje prihaja do nje, morda po dotiku njenih počivajočih rok.

Ivina roka pije toploto otroško majhnih dlani, ki so se je oklenile. Toda misel se vije naprej. Kot božajoča, nevidna roka se je dotaknila vročih Majdinih lic in odgovarja na polni tok težkih vprašanj, ki jih ni nihče dal in še nihče nanje odgovoril, kakor da so ta vprašanja ležala v mraku kuhinjskih kotov, se skrivala ob stenah praznega stanovanja, se plazila ob stolu, na katerem sedeva bolni otrok vsak dan, in ob postelji, na kateri prebedeva svoje noči. Majda ne toži nikdar. Ali pa je njeno razbolelo in umirajoče telo preveč izmučeno, da bi zatisnilo oči in so se trudno zapirale samo veke otroške duše, sanje njenega še živega srca, ki zahaja v popolnoma drug svet, koder smrt še ni posula stezá z umirajočimi cveti mučeniškega venca.

Majdi je bilo sedemnajst let. V šesti razred mestne gimnazije je že hodila, potlej je morala ostati doma. Dolgo se je upirala. Učila se je. Zvezki in knjige v veliki usnjevki so postajali vsak dan težji, usnjevka

večja. Hodili so poleg nje kot neusmiljeni otroci in viseli na njej, da jih je morala nositi daljno pot, skozi mesto, kakor Kristus svoj križ. A njeno srce je viselo na njih. Ljudje na ulicah so hiteli mimo, sošolke so bile že daleč, preden je ona prišla domov, zjutraj je odhajala z doma, ko še ni bilo na cesti nikogar, ki bi jo poznal in šel z njo. V šoli pa je razložila knjige in sošolke so prihajale z vseh strani, se vsipale okrog nje, ko da jih knjige čarajo od nekod. Tudi sošolke so sedale v klopi, odpirale knjige in zvezke in težko dihale od naporne poti; tudi njim se je izvil vzklik začudenja, ako je solnce nenadoma posijalo čez klop. Med poukom je čutila njihov pritajeni dih, doživljala njihov strah pred nevarnostmi in oddih, ko je ob koncu najtežjih ur nenadno udaril iz šolske veže usodni zvonec. Prisluškovala je udarcem njihovih src, ko so v odmorih govorile o mladih dijakih sosednih šol. Opajala se je z imeni znancev, ki so bili njihovi in njeni. Zdelo se ji je, da so vsi nekje blizu. Deklice jih zmirom čutijo in povešajo pogled, le včasih se katera opogumi in odkrije kopreno tišine raz živi obraz. Vse upro takrat oči vanj, kakor da prosijo. A njegov pogled zre naravnost tja, kjer se v zadregi in neodoljivi sreči zakriva njegova najzvestejša, najbednejša. Majda je vedno čutila veliko sočuvstvovanje in vdanost za te skromne in tihe žrtve. Vesela je bila njihove sreče in je drhtela zanje. Spoznala je, kako se vsaka boji za ime, ki ji obuja toliko sreče in muk, kako vztrajno molče in se ogibajo družbe, ako se bliža oblak razoračanj. Včasih je šla v mislih od klopi do klopi, kakor da hoče vsem dekliscam videti v dušo, in je pozdravljala v njih vse. Tako strašno je bilo lepo, ljubezen in sovraštvo, strah in up. Zdelo se ji je, da odsevajo žarki mladih dekličjih obrazov vsa čuda srca, vse solnce življenj.

Odkar je presedevala sama doma in jih ni videla več vseh naenkrat, v dopoldnevih, ko ni bilo v stanovanju nikogar, je z odprtimi očmi sanjala o njih. Vse so bile še kakor tedaj in ona je bila sredi njih, ena izmed njih. Le šolska soba je postajala vedno večja, klopi so se izgubljale v neposreden dotik, prostor med njimi je neopazno prešel v molk in šum, stene so se širile in odpirale pot neutrudljivim očem duha.

Nekoč je prišel k Majdi zdravnik. Drugi dan so jo odpeljali v bolnico. Nogi sta se ji očitno sušili, telo je slabelo in saхло. Zdravniki so svetovali materi, naj dovoli, da vlože deklici noge v sadro. Poznega jesenskega dne je bilo. Solnce v beli bolnici se je sprehajalo gor in dol. Majda je ležala v postelji blizu okna. Na nogah je čutila goro. Prijateljice so že davno odšle. Misli so onemoglo tlele, srce je slabotno dvigalo težke prsi, utrujeno telo se je topo vdajalo polzavesti. Odeja je ležala z neizmerno dobroto na udih. Pred pol ure je prišla strežnica in prilila v kozarec uspavalne tekočine. Majda medli in odmira. Le okrog ust še

lepi vznemirjajoči okus. Nosnici vdihavata z zrakom opijajoči nemir. Zaspala je. Zunaj je bila že noč, ko je zopet odprla oči. Oddahnila se je od sanj.

V bolnici kmalu ni bilo več prostora. Vojna je bila, beda je uničevala ljudsko zdravje, bolnike so pošiljali od vseh strani, tretji razred je bil prepoln, za drugega Majdina mati ni imela denarja. Vdova je. Njen mož, sodnik, je umrl, preden si je doslužil državni pokoj. Pred vojno so živeli v Gorici. Tam so se rodili vsi trije sinovi in hči. Eden je zgodaj umrl. Pozneje so se morali preseliti v nemški Gradec, kjer ima mati sorodnike. Nihče ni tožil, a vsi so si želeli nazaj, v mesto solnca, k bregovom Soče, kjer so prvič zagledali svet. Vojna je prinesla rodbini bedo. Edini dohodek so bile bratove učne ure in dvoje dijaških stanovanj. Gospa je komaj preskrbovala najnujnejšo hrano. Njena pokojnina ni ob naraščajoči draginji pomenila skoraj nič. Jokala je nad denarjem, ki ji ga je poštni uradnik prinašal in brez besed polagal na mizo. V takih trenutkih je sovražila ves svet, obupavala in končno pobegnila pred otroci v sobo, da je ne bi videli. Hčerina nesreča jo je uničevala. Tolažila jo je le skrb, s katero je stari zdravnik, njen rojak, negoval bolno dekllico in ji lajšal trpljenje počasne smrti. Več ji ni mogel pomagati nihče na tem svetu. Odredil je, da prepeljejo dekle domov, a ni tajil, da bi ji bilo bolje v bolnici. Majda si je želela domov. O drugem razredu ni hotela slišati ničesar in v svojem trpljenju ni opazila velike žalosti, obupa in sivih las, ki so njeno mater v dveh tednih uničili za deset delovnih let.

Mati ni pokazala obupa. Spala je odslej na divanu, da je lahko oddala drugo posteljo neki gospodični, svoji daljni sorodnici. Prenašala je hčer vsako jutro v kuhinjo in skrbela, da ji ni bilo hudo. Včasih ji je našla kako delo. Služkinje ni imela. O bolezni in drugih težavah ni Majdi spočetka ničesar omenjala. Posvetovala se je z najstarejšim sinom, osmošolcem. Dore ji je bil brat, ne sin. Vsaka mati bi bila srečna s takim sinom. Priden je bil, da se je celo bala zanj in za njegovo zdravje. Sključen je bil in suh. Na visokem čelu se mu je prikazovala pleša. Pri vsem trudu s poukom in z lastnim učenjem za zrelostni izpit pa je bil še dovolj mlad in živahen. Ni tožil, ako mu je mati vzela denar, presenečal jo je z varčnostjo in iznajdljivostjo, kako si je znal pomagati, da je lahko hodil na plesne vaje, se dostojno oblačil in pridobival ugled. Bil je popolnoma drugačen kot njegov mlajši brat. Tega je morala tepsti. Ni je ubogal. Šolo je zanemarjal, profesorji so že v prvem mesecu obupali nad njim. Bal se je samo svojega brata, pa še njemu je navadno ušel, da ga ni bilo po cele dneve domov. Dore ni imel časa, da bi malopridnega bratca nadzoroval.

Majdo so v zadnjem času večkrat našli objokano. Njene moči so opešale. Že dolgo je niso prenesli iz spalnice. Telo je negibno in težko, pokrito s pekočimi ranami. Majda se poslavlja od sobe. Poslednje zatočišče ji je bila. Vsak predmet v nji ji je znan, vsaka senca. Z rokami drži odejo, grize rjuho, drhti. Preko lica se opotekajo neottrte solze. Včasih gleda vdano v strop.

Danes se ji je nenadoma vrnil smeh. Spomnila se je slokega Dušana, ki se je čez noč potegnil za poln decimeter, da je še bolj neroden kot prej in se je izdal, kako neizmerno je ljubil Marinko. Zdaj hodi nazaj, iz drugih stanovanj — bogve kje spet stanuje — in lazi za Mimico, ker je Marinki podobna. Le kaj ima od tega!

Svet je poln takih stvari, ki so nerazumljive. Najlepša pa je ljubezen in solnce in smeh.

Majdi je tako toplo. Nič je več ne vznemirja. Nemir je tam, v vsem, kar se vrsti pred njo. Ona ga le uživa.

Solnce gre čez nebo. Nedopovedljivo jo veseli, da gre čez nebo. Pod njima je svet stvari. Majhen človek hiti, da bi dosegel solnce. Kako hiti!

To je Življenje. To je ... Smrt!

BELEŽKE O KARAMAZOVIH

JOSIP VIDMAR

„Tem bedakom se niti ne sanja o tako silovitem zanikanju Boga, kakršno je izraženo v Inkvizitorju in v poglavju pred njim in zoper katero je bil napisan *ves roman*.“ (Iz zapisne knjižice F. M. Dostojevskega.)

To osebno pričevanje Dostojevskega o osnovnem navdihu za „Brate Karamazove“¹ je človeku, ki razmišlja o vzgonih njegovih umotvorov, komaj potrebno. Vsa prejšnja njegova velika dela in izjave o njih ga razodevajo z vso določnostjo. Njegov navdih je ideja, нравno in družabno kritično navdušenje. Tu je osnova njegovih posebnosti, po katerih se njegovo delo tako globoko loči od pisateljev nasprotnega in umetniško čistejšega tipa, ki jih navdihuje življenjsko izkustvo ali osrednji življenjski občutek, skratka bolj osebna in bolj konkretna plast duševnega sveta nego sta misel in nazor.

¹ F. M. Dostojevskij: *Bratje Karamazovi*. Roman v štirih delih z epilogom. Poslovenil Vladimir Levstik. Ljubljana 1929. Jugoslovanska knjigarna.

Poleg Dostojevskega bi kot tvorce sorodnega navdiha lahko uvrstili Schillerja, Ibsena in v slovenskem slovstvu deloma Cankarja, dočim označujejo drugo poluto literature imena Tolstega, Goetheja, Hamsuna in pri nas Tavčarja. Ti umetniki življenja in narave zajemajo snov brez brige za nravne vrednote neposredno iz življenjskega oceana. Njih smoter je, ustvarjati umetnine, ki so zaokroženi, polni, strnjeni, naravno zgrajeni in z živo kryjo prepojeni organizmi. Njihovo delo je često avtobiografsko in njegov zadnji smisel je izpoved lastne narave v vsem obsegu tega pojma. Pisatelji nravnega navdiha pa ustvarjajo dela, ki jih je povzročil nravni problem, ki razrešujejo probleme in ki jih preveva plamen nravnega navdušenja za ideal. Njih pozornost je obrnjena v razrešitev. Namesto: tako je življenje, govore njih dela: resnica je taka in taka. Njih poslednji smoter je prepričevanje. Zato se manj brigajo za življenje in naravo pojavov, ki jih uporabljajo kot izrazna sredstva. Njihova dela so do skrajnosti smotrna v smislu njih ideje, življenje, ki ga opisujejo, pa je neredko groteskno, posiljeno in poteka sunkovito in ne povsem verjetno.

Razlika med pisatelji obeh vrst se najdoločneje kaže v liriki. Kajti tudi pisatelj nravnega navdušenja je lahko lirik. Kot poet pa se bo vedno gibal v predelih, ki leže na mejah pesništva, v premišljuječi liriki, in ne bo poznal intimnih izpovedi prave lirike. Tak pesnik je bil Schiller in meditativen lirik je v bistvu tudi Ivan Cankar, dasi v tem smislu ni bil tako izrazito retorski kakor nemški poet.

„Bratje Karamazovi“ so tipično delo pisatelja moralista, kakršen je Dostojevskij skoro brez izjeme v vseh svojih delih, gotovo pa v vseh velikih romanih.

*

„Mi žoltokljuni... moramo predvsem rešiti pravečna vprašanja, to je naša skrb... In to baš sedaj, ko so se vsi starci mahoma jeli ukvarjati s praktičnimi vprašanji.“
(B. K. I. Brata se seznanita.)

Razreševanje pravečnih vprašanj je privileg mladosti in žalostna tista mladost, ki je niso razburjale skrivnosti štirih poslednjih reči. O teh stvareh kajpada ne razglablja samo mladost, ali če morda niti ne razglablja o njih najtemeljiteje, se skoroda ukvarja z njimi najbolj vroče. In marsikdo, ki mu kesneje življenje zatre smisel za nedoumljive tajne človeških in nadnaravnih stvari, je vsaj v mladosti sanjaril o njih in jim skušal priti do dna. Zato se pravi, da je razreševanje večnih vprašanj privileg mladosti.

Razvnet od njih pomembnosti, jim išče mlad človek odgovora tudi v knjigah. Literatura ga ne zanima toliko kot umetnost, kolikor kot razglabljanje o problemih, ki vznemirjajo tudi njega. Jasno odražanje življenja in mirna kontemplacija sta mu celó tuji. Življenje se mu mora prikazovati kot dogajanje, ki ga smotrno ureja jasna in očita zakonitost, v kateri mora videti razloženo tajno sveta. Dela, ki vsebujejo skrivnost v vsej nerazrešenosti, mladega človeka ne zadosté. Kar je potrebno njemu, mu daje nravni entuziast in življenjski kritik. To je pravi pisatelj za dozorevajočo mladino.

Kot osemnajstleten mladenič piše Dostojevskij svojemu bratu Mihaelu tole značilno priznanje: „Schillerja sem znal na pamet, govoril in bledel sem z njegovimi besedami; in mislim, da usoda ni nobene stvari tako prav obrnila v mojem življenju, kakor to, da mi je dala spoznati vélikega poeta v taki dobi mojega življenja . . .“ Schiller je kot ognjevit in zanosen moralist drag vsakemu mlademu človeku. Dostojevskemu, s katerim ga druží umetniški način, pa je ostal posebno ljub vse življenje. Prenekateri njegov junak ga citira in pozna ga celó stari razvratnik in hotnik Fjodor Pavlovič Karamazov.

Tudi Dostojevskij redno poraža silneje mladino kakor zrelega bralca. Razlogov za to dejstvo je iskati baš v njegovem razglablajočem in ne izpovedujočem se značaju.

*

Temeljna sestavina življenja v literarnem delu, posebno v tako izrazito dramatičnem, kakršno je delo Dostojevskega, so osebnosti ali — kakor se je nekoč dejalo — značaji. Iz napetosti med osebami potekajo dogodki, poteka življenje, ki v svoji celoti izraža pisateljevo zamisel. Glede predstavljanja osebnosti imam pri Dostojevskem prav poseben občutek. Njegovo poglavitno sredstvo je prav za prav opisovanje, kar je v opreki z njegovim ožjim literarnim značajem, ki je dramatski. Marsikatero njegovo delo se prične z dolgimi popisi in razbori oseb, katerih usodne doživljaje pripovedujejo sledeča jim poglavja. Za popisi in razbori se zapleto in razmotajo dogodki. Ker je psihološki razbor zelo pogodljiv in sugestiven, se nam vedno zdi, da ravnanje oseb natančno izvira iz opisanih psiholoških posebnosti. Vprašanje pa je, ali bi nam to ravnanje sólo brez opisa ustvarilo nameravane podobe oseb? Marsikje se bojim, da komaj. Zdi se, da glede tega tudi Dostojevskij često občuti neko bojazen. Odtod njegovo neprestano tolmačenje in razlaganje dejanj, ki jih izvršujejo njegove osebe, dasi bi to ne smelo biti potrebno.

Ta njegov način se mi ne zdi tipično stvarniški. Umetnik ustvari z dvema, s tremi kretnjami človeško osebnost, ki ji ni treba nobene razlage in ki je morda niti sam ne bi znal psihološko razbrati. Toda predstavi jo živo, jasno in nedvoumno. Pri Dostojevskem je razbor oseb navadno določnejši od karakterizacije. So pisatelji, ki ustvarjajo osebe, ne da bi jih docela razumeli. To očita Unamuno celó Cervantesu; Dostojevskij je pisatelj, ki svoje osebe bolje razume nego jih more ustvariti. Njegovi ljudje so često samo sheme ali sence ljudi. Posebno nejasni so razglablajoči značaji. Ivan Karamazov, ki je očrtan zelo nedoločno, izgublja zadnje sledove svojih obrisov v poglavju „Upor“, poema o velikem inkvizitorju pa jih zabriše popolnoma.

*

„Ah, Aljoša, le od kod vse to veste? Tako mladi, pa že vse veste, kaj se godi v človeški duši.“ (B. K. i. Zaroka.)

Med najmogočnejšimi silami, ki urejajo umetniško oblikovanje, je nagon kristalizacije. To je volja do ustvarjanja nadresničnega, prozornega in prečiščenega življenja. Dramatika dosega ta namen že z izločanjem vsega nesmotrnega v dialogu in dogajanju. S tem je dosežena nekaka stopnja, ki pa velikim stvarniškim duhovom ne zadošča. Njih genij, ki je razvnet od manije, ustvarjati življenjske kristale z zakonitostjo njih osebne narave, jim narekuje dela, ki so prenetena do zadnjih podrobnosti. K idealu skrajne kristalizacije prodirajo tvorci od raznih strani in dosega jo različne uspehe.

Shakespearejeve osebe so po človečnostih smotrno opredeljene, vrhu tega pa je njih izražanje pesniško, kar sicer ni naravno, pač pa je posledica neke dosledne stvarniške volje, ki ne pušča nobenega materiala v sirovem stanju. Podobno je z junaki Corneilla ali Racina. Le da je material dialoga tu pretvorjen govorniško. Osebe Dostojevskega ne govorijo tako povzdignjene govorice. Zato pa so vse premaknjene v neki višji svet s tem, da jim je dana neka nenavadna psihološka tajnovidnost. Razumejo druga drugo in se razlagajo z genialnim psihološkim pogledom njih stvaritelja. Nesporazumljenja se zde med njimi skoro nemogoča. Če nastajajo, nastajajo samo zategadelj, ker jih zahteva fabula. Ob takih prilikah Dostojevskemu skoro neradi verjamemo, dasi se njegovi ljudje motijo zelo globoko in psihološko pretkano.

Tolstoj je Shakespeareju očital, da njegove osebe vse enako govorijo. Skupna lastnost junakov Dostojevskega je umetniškemu organizmu nevarnejša. Včasih se hoče zdeti, da imajo psihološko prodiren pogled le tam in le tedaj, kjer je prav avtorju in njegovi zamisli. To ravnanje pa

posega globlje v življenje nekega dela nego kvaliteta, kakršna je naturalistična značilnost ali neznačilnost dialoga.

*

„Preteveza za ta sestanek je bila prav za prav lažna.“
(B. K. I. Starci.)

Te besede se nanašajo na prizor pri starcu Zosimi, ki tvori prvi dogodek v romanu. Po svoji utemeljenosti se mi zdi značilen za Dostojevskega in za ves njegov nekoliko neuravnovešeni in nasilni način pripovedovanja, o katerem se je Tolstoj izrazil tako ostro odklanjajoče: „Vse je tako mučno in nepotrebno pri njem — kajti vsi njegovi Idioti, kreteni, Razkolnikovi in drugi, vse to ni bilo v resnici prav nič tako, marveč mnogo preprostejše in razumljivejše.“ Če motrim ta prizor zdaj, ko dobro razumem in poznam udeležene osebe, se mi pokaže kratkomalo nemogoč, za potek nadaljnjih dogodkov ne nujen in potreben samo toliko, kolikor Dostojevskij v tej predigrji spretno združi in predstavi večino najvažnejših oseb, ki so udeležene v kesnejših dogodkih.

Prvi predlaga ta sestanek stari Karamazov, in sicer v šali. Ta predlog je ena izmed njegovih pavlihovskih gest in zvijačnosti, kakor pravi Dostojevskij. In vendar je nagib za ta predlog še vedno popolnoma nerazumljiv, če do dobra poznaš razmerje med starim in Mitjo. Mitjev odziv je utemeljen. Popolnoma nerazumljiv, oziroma nesprijemljiv pa je zopet pristanek Miusova. (Sploh je njegova prisotnost potrebna samo zato, da Dostojevskij nestrpno izliva nanj svoj žolč do ruskih zapadnjakov, kar vpliva med prizorom, v katerem se pripravljajo in v prvih obrisih prikazujejo veliki dogodki, skoro malenkostno.) Tak je ta poset, če ga premišljaš, ko poznaš vse delo. Dostojevskij ga je postavil na začetek romana, kjer ga seveda zaupljivo sprejmeš, posebno ker te odškoduje s prizori, kakršen je poklon samostanskega svetnika pred Mitjo.

Prizori, ki so nekako s silo ustvarjeni, kakor je imenovani, pri Dostojevskem niso redki. Nasilnost motivacije in grotesknost njih poteka sta poleg značilnosti, ki sem jih omenil pri premotrivanju njegovih osebnosti, v dokaj razumljivi zvezi z njegovim osnovnim navdihom, ki je ideja in nravno navdušenje. Tak navdih je vedno vsaj rahlo nepozoren za življenje in naravnost.

*

„Vprašujem se, očetje in učitelji: ‚Kaj je pekel?‘ In sodim: ‚Pekel je muka zavesti, da ne moreš več ljubiti.‘ (B. K. I. O peklu in peklenskem ognju, mistično premišljevanje.)

Berem to misel z običajno pozornostjo in z navadno prizadetostjo in zdi se mi navadna, ena izmed tisočernih razlag tega mističnega pro-

blema. Kolikšna zmeta! Kajti nenadoma se mi prebudi spomin. Spomin se trenutkov, ki jih najbrž pozna vsakdo. Nenadoma in na videz brez razumljivega vzroka se ti zamrači misel. Posmehneš se sovražno svoji veri, odvrneš se od svojih najljubših smotrov. Z nerazumljivim gnevom zavržeš in si utajiš, utajiš in osramotiš tisto edino poslednjo, ubogo misel, na kateri se drži tvoje življenje. Tedaj ti ugasne celó živa simpatija do tvojih najdražjih, zasovražiš sebe in tvoje življenje se pogrezne in strmoglavi v mrak. To je pekel. Kolikokrat ga doživi tvorec! Kajti vsako ustvarjanje je najkrutejše izpraševanje vesti, je sodba. Med štirimi poslednjimi rečmi stoji sodba pred peklom.

*

„Legel je z njim v posteljo, objel ga in mu jel dihati v usta, ki so se gnojila in smrdela od kaj vem kako strašne bolezni. Uverjen sem, da je to storil po sili, z lažnim posilstvom samega sebe...“ (B. K. I. Upor.)

Vseeno je, kdo govori in misli te besede — Dostojevskij ali Ivan Karamazov. Izrečene so in vsebujejo veliko moralno misel. Svetnik, o katerem je govor, je storil po božji postavi in po evangelskem svētu in vendar je bilo njegovo dejanje „lažnivo posilstvo samega sebe“, je bilo laž in s tem greh. Pripomniti pa moram: niti od daleč mi ne prihaja na misel, trditi, da so vsa podobna svetniška in asketska dejanja v bistvu lažna. Ne trdim niti tega, da je bilo tako to, za katero gre. Trdim samo, da je tudi tako dejanje lahko „posilstvo samega sebe“, kakor pravi Levstikov prevod.

Čudna beseda to posilstvo samega sebe. Ruski original ima na tem mestu izraz „nadriv“, ki je samostalnik h glagolu „prevzdigniti se“ in ki je neprevedljiv. Označuje neko dejanje, ki je človeku tako preko danih mu moči, da se z njim poškoduje in pohabi. Slovenska beseda je sicer bolj komplicirana, vendar je morda edina mogoča in pravilna. Vrhu tega ima neko čisto posebno nazornost.

Človek se v pomenu tega izraza razkroji v dve osebi ali vsaj v dve sili, med katerima je lahko trojno razmerje: ali živita v skladu in slogi, ali pa prevladuje ena ali druga. Pri zmagah telesno nagonске polovice govorimo o grehu, o padcu. Pri zmagah duhovne pa je razlikovati dve možnosti, ki sta bistveno različni. Ta razlika pa je vse premalo poznana in upoštevana; posebno v tradicionalnih moralkah. Tu eksistira neko normalno in naravi obeh človeških elementov primerno vodstvo duha nad nagoni, eksistira pa tudi neko vodstvo, neko strahovanje nagonov, ki je že zoper naravo, ki že presega človeške moči in ki je v bistvu „nadriv“. V obeh primerih se govori o zmagi duha, toda vsaka zмага

ni zmaga, marveč je lahko tudi samo razdejanje. Taka zmaga je drugi primer, ki je hkratu tudi laž. Laž zato, ker je kratkomalo neresnična manifestacija dejanskega notranjega ravnovesja, oziroma neravnovesja.

Hočeš biti čist? — vprašuje nekje Zarathustra. — Ali pa tudi imaš pravico do tega?

In Tolstoj piše mlademu slikarju, ki se pod vplivom njegovega protidržavnega in protivojaškega nauka hoče upreti vojaški dolžnosti, nekako takole: „Ne storite tega, če ni vse Vaše bistvo polno te želje, če ni to dejanje neodložljiva potreba *vse Vaše narave*.“

So junaštva in so velika npravna dejanja, ki so zakon, razodeta zapoved in evangelski svēt, do katerih pa vendarle nima vsakdo pravice, kajti prihajajoč iz njegove osebnosti bi bila laž in posiljevanje samega sebe. Ne zakoni ne zapovedi ne svēti niso največja modrost. Največja modrost in npravnost je — poznati svoje meje, svoje mesto in resničnost svoje notranjosti.

IN SOLNCE JE OBSTALO

ROMAN — FRANCE BEVK

Šestnajsto poglavje.

Ivanu Humarju je že ob prvem pogledu na domačo vas veselo zaplalo srce. „O, moja Bukovica!“ Ozka, gorska polica. Na nji skupina hiš. Na severu podaljšek položnega hriba, ki je prehajal v strmino. Na tri strani bregovi gozdov in pašnikov globoko v dolino. Cerkev je stala na položiču nad vasjo. Na razgledni točki župnišče. Humarjeva hiša, Ivanov dom: cerkvi najbližja. Vsi hišni gospodarji so bili cerkovniki, odkar so pomnili ljudje.

„Oče!“ Širokopleči mož si je počehljal s prsti sivo brado. Z zadovoljstvom je motril sina. Pozdravil ga je napol kot otroka, napol kot gospoda. Mati je čepela v zapečku, čakala smrti. Bila je bolehnna. Oči so ji venomer mežikale. Zaslišala je sinov glas: že so ji tekale solze po licih. „Kako lepo ženo imaš!“ Zofiji je bilo nerodno, vendar ji je dobro delo. In po vrsti so si segli v roke in se pozdravili. Kmetska zadrega, vljuden ponos. Družina je bila številna. Sin starejšega brata, Marko, je imel že sedemnajst let.

Novo življenje, na neki način stárinško in preprosto kot pred dvema stoletjima. Ivan je ves zaživel. Ljudje so se pač spremenili. Nekateri pomrli, drugi dorasli. Hiše, kozolci, znamenja, kolovozi in steze — vse

je bilo tako kot nekdanj. Begal je okrog, vse je hotel videti že prvi dan. Z blestečim pogledom je objemal gaje in skale. Zamolkla bridkost, ki ga je mučila zadnji čas, je bila v hipu pozabljena. Njive, travnati obronki, po katerih je nekoč pasel. Čutil je trepet srca kakor ob svoji prvi ljubezni.

Vso pot ga je rahlo skrbelo: Zofija? Prišla je z veseljem, a kaj bo čez teden dni? Plaho je opazoval vsako njeno kretnjo, poslušal slednjo njeno besedo. Bila je razigrana. Ali se hlini?

Zena si v mislih ni tajila: v začetku ji je bilo čudno in pusto. Počasno, enolično življenje kakor curljanje vode tam v korito. Sedla je na trato pred hišo, na mah v gozdu. Za šalo je celó prijela za delo. „To ni za gospo!“ Pa zakaj ne? Priučila se je skromni kmetski govorici. Sedla je k mizi, zajemala iz skupne skleda. „To ni za vas, gospa!“ In vendar jim je dobro delo. To jim je spoznala po glasu in očeh.

Nihče tega ni sprejemal s takim zadovoljstvom kot njen mož. „Naš Ivan ima dobro ženo.“ Mnenje domačih je povedal Zofiji, ta ga je prisrčno objela. Te ure so bile podobne prvim hipom njune ljubezni.

Prijela sta se za roke in šla po stezi ko deček in deklica. Zofija ga je gledala. Zardel obraz, bleščeče oči.

„Glej, Zofija! Tu sem padel z drevesa. In oče me je pošteno nabíl.“ In že jo je izpustil, skočil k drevesu in se obesil z rokami na vejo. Zofija se je bala zanj. „Kakšne otročarije!“ Ali ni bil pastir? Vzdignil je noge, jih vtaknil pod vejo skozi roke in se obrnil. Nastala je čudna žival, podobna lenivcu. Skočil je na tla. Zaripel v obraz, smeje ji je pojasnil to pastirsko umetnost. „Tako se koza odere.“ Zofiji se je zdelo to neumno. Da mu ne bi pokvarila veselja, ga je občudovala.

„Tu, Zofija, so me opikali sršeni.“ Zgrabil je za kamen in ga poskusil zagnati v duplo starega drevesa. Udarilo je votlo, kamen je padel na tla. Drugi, tretji . . . Metal je tako dolgo, da je kamen ostal v duplu. „Ni jih več.“ In kakor da mu je tega žal, mu je trepetal glas.

„Utrudil se boš“, mu je rekla Zofija. Ni je poslušal. „Beživa! Kdo teče bolje?“ In res sta tekla. Bil je hitrejši od nje. „Tu gori je bilo veveričje gnezdo.“ Oponašal je veverico: „Šček, šček!“ Oglasila se mu je šoja. „Tako otročji si“, se je smehljala Zofija. Bila je skoraj ljubosumna na njegove spomine. Tako razigranega ga še ni videla.

„Ali te dolgočasim?“ Gledal ji je globoko v oči. „Ne, ne.“ Zdelo se mu je, da še vedno zagrinja rahla tančica njeno dušo. Vendar si ni mogel tajiti: od hipa do hipa je zopet bila bolj njegova.

Sedela sta na robu gozda, zrla v dolino. Sence in luč. Zelenje in skale. Klici pastirjev iz brega v breg. „Hoj!“ V Ivanu so se prepletali spomini na mladost, misli na ženo. Kje so njene sanje, njen nerazum-

ljivi nemir? Oči so ji strmele na verige gora in obronkov, ki so se vlekli proti jugu. Ali misli na mesto?

Začel je govoriti o preteklosti. Mučila ga je želja, da bi vse izčistil med seboj in njo. Toda kadarkoli se je dotaknila njegova beseda boleče rane, jo je Zofija spretno navrnila na lepe trenutke njunega življenja. Hotela je samo solnca, ni marala senc. Trenutki bridkosti še niso bili docela pozabljeni. Ležali so v odprtem grobu. Čas jih bo zasul.

„Lepo je“, se je Zofija nagnila na moža. Ali ga je hotela zamamiti, da bi se ne dotikal tistega, česar ni hotela? Morda so bile njene misli v resnici čiste? Njene oči so bile rahlo priprte. Ovila ga je z rokami okoli vratu . . . S tem mu je ubila vsak dvom. Ali je to prava, globoka ljubezen? Ali gori samo ogenj njenih neutешenih želja?

„Saj mi odpustiš, če sem bila kdaj . . . čudna . . .“

To ni bila prava beseda. Kako naj izreče drugo? Ivan jo je razumel in je ni razumel. Iz neke omame je jecljal: „Dà, dà.“ In hotel je še nekaj reči, a mu je ona zaprla usta: „Tiho, tiho! Ne govoriva o tem!“

Drže se za roke sta se vrnila do vasi. Pred prvo hišo sta se spustila. „Da ne porečejo: tako stara, pa taka norca . . .“ Zasmejala sta se.

Sedemnajsto poglavje.

Tri dni je ostal Vinko v Bukovici. Z Doro nista bila niti za trenutek sama. Kljub temu sta bila srečna. Zadnji dan pred Vinkovim odhodom je priredil mladi, veseli župnik poslovilen večer. Povabljena je bila vsa gospoda, ki se je tedaj mudila v vasi: Ivan, Dora in Zofija. Tudi drobnega bledečnega učitelja niso pozabili. Sosednji vikar, ki se je topil v dobrodušju, je mimogrede prišel na obisk ter je ostal pri večerji.

Župnik, ki je imel nekaj fantovskega na sebi, je ljubil veselo družbo. Doro je posadil k Logarju. „Saj vidva itak spadata skupaj.“ Vikar je začudeno pogledal, Logarju pa je bilo nekoliko nerodno. Zofija se je glasno zasmejala. Dora je župnikove besede preslišala: „Kaj je rekel?“ Župnik se je nagnil k nji: „Poročil vaju bom jaz. Ne pozabita tega!“ O, Dora je bila huda, vso kri ji je pognalo v obraz. A bilo ji je hkratu čudno toplo pri srcu.

Tiste dni je bila vsa razigrana in čudno razdražena. Neprestano bi se smejala ali pa jokala. Sprejem domačih, Logarjeva bližina. Oče ji je pogledal globoko v oči: „Zakaj te tako dolgo ni bilo?“ Počasi in trdo ji je stisnil roko. Malo nemogoče in nerodno se mu je zdelo, da je ta lepa gospodična njegova hči . . . „Pa družbo si imela med potjo?“ jo je podražila Zofija. Še Ivanu je zaigral zagoneten smeh med brki. Očetu ni ostalo skrito, da se je Logar mudil več pri Humarju kot v župnišču. Iz

radovednosti starih ljudi je povpraševal o njem in se šalil: „No, tudi zanj pride čas.“ In se je neslišno hehetal. Tako se je znal smejeti samo on.

Namigavanja Dori niso bila ljuba. Zdelo se ji je, da žalijo njena čuvstva. Pri večerji je bila tiha, v neki zadregi. Pogovor se tudi med ostalimi ni mogel razviti. Bili so si nekam tuji. Bledični učitelj je v nasprotju z vikarjem jedel brez teka. Njegove male oči so švigale po obrazih navzočih, kakor da jih globoko presoajajo. V govoru je nekatere besede brez potrebe poudarjal. Zofija se je smehljala. Po daljšem času se je neizmerno dobro počutila v boljši družbi.

Najbolj razigran je bil Ivan Humar. Beseda mu je tekla ko brzica čez skale. Pozabil je skoraj na jed. Žena ga je čudé se njegovi živahnosti zdaj pa zdaj pogledala od strani. Župnik ga je poslušal bolj iz vljudnosti. Iz vesele navade se je včasih zasmel.

Po večerji se je dvignil dim cigar in cigaret pod strop in se zgostil v siv oblak. Humar, vikar in učitelj so se razvneli v pogovoru o gospodarskem položaju dežele. To je bil Ivanov konjiček, ki ga je rad zajahal. Učitelj je dvigal prst kakor v šoli in vedno pogosteje poudarjal vse nemogoče besede.

Zofija se je nagnila k Dori: „Ali se ti ne zdi, da se je Ivan ves spremenil?“

„Res“, se je Dora predramila. „Pa tudi ti si se spremenila.“

Zofija se je bridko zavzela. V vednem strahu za svojo lepoto se je ozrla po stenah. Kje je zrcalo? Nehote si je segla z roko na obraz. Zdelo se ji je, da je otipala gubico.

„Kajne: grda sem postala, pokmetila sem se?“

„Ne. Bolj sveža si. Tudi duševno.“

Dora je gledala v Zofijo: obraz svakinje je spreletel smehljaj sreče. Z enim ušesom je prisluškovala Logarju in župniku, ki sta govorila o starih znancih. Nenadoma je vprašal župnik: „Pa Marija? Ali ti še kaj piše?“

Župnikov obraz se je poredno smehljaj. Čemu se je ozrl na Doro? Ta ni gledala Vinka, a je čutila, kako mu je to vprašanje zaprlo sapo. Odgovoril je nervozno, s spremenjenim glasom: „Z nekdanjimi znanci si le redko dopisujem.“

Nato mu je vzelo besedo. Njegov pogled je za hip ošinil Dorin obraz. Ali ni bilo vse pokopano? Ali bo vsak hip vstajalo iz groba? Spretno je obrnil pogovor v drugo smer.

Dora je čutila, da se njegov glas dolgo ni mogel pomiriti. Trepetal je nalik občutljivi struni. Marija? Beseda je legla nanjo, se ji zavozljala v

srcu. Spomnila se je Segulina in besede, ki mu jih je bila rekla: „Iz ljubezni bi ne mislila na to . . . Toda bolelo bi . . .“ Da, boli. Tudi misli ni mogoče odgnati.

Zofija je pomirjena, s smehljajem zadovoljstva motrila svakinjo in ni opazila njenega vznemirjenja. Vse dni se je nekam izogibala pogovora o mestu. Dora ji je povedala: „Segulin lazi za menoj. Opravičuje se tako neumno . . .“ Zofija jo je rezko prekinila: „To me ne zanima.“ Hotela je vprašati še nekaj, a je vrgla glavo vznak, kakor da se je s silo premagala; pogledala je moža, ki je z enim ušesom poslušal njo, z drugim vikarja. Ta je dvigal cigaro med zalitima prstoma in govoril z mehkim, optimističnim glasom.

„Vojne ne bo, gospod Humar. Poslušajte me, vojne ne bo. Monarhija si bo vedela na drug način poiskati zadoščenja.“

Vikar je govoril iz stolpcev svojega časnika. Vse za vero, dom, cesarja! Neko nejasno jugoslovanstvo, ki ima svojo bodočnost le pod habsburško monarhijo. Po svojem razumu ni izključeval vojne, le njegovo srce se ji je upiralo. Otepal se je z rokami in z nogami, prepričeval sebe in druge.

Logar je na te besede nenadoma oživel. Celó razburil se je: „Ne govorite o miroljubnosti monarhije, gospod vikar! Gre le za to, ali vojno hočejo ali ne. Če je nočejo, je ne bo. Če jo pa hočejo, bodo že tako naredili, da bo. In zdi se, da jo hočejo.“

„Hoteti vojno bi bil zločin!“ Vikarju je od razburjenosti padla cigara na mizo. Župnik je poslušal in se smejal. Pred leti, še dijak, se je razburjal zaradi rusko-japonske vojne. S tem ni priboril Rusom zmage. Nasprotno: Mislil si je: če bi mi bili Japonci pri srcu, bi bili nemara oni poraženi.

Ivanu razgovor o politiki ni bil po godu. Bil je uradnik. Plaval je med dvema vrtincema. Narod in država. Po svojem prepričanju in srcu se je približeval vikarju, a svojega nejasnega jugoslovanstva, ki je v nekaterih primerih že pomenil ostro kritiko države, se ni upal tako javno priznati. Njegova mladost mu je globoko ukoreninila monarhično čuvstvo. V domači hiši je visela slika cesarske rodbine poleg božje. Oče je molil vsak večer: „Za našega cesarja.“ In še za ranjkega prestolonaslednika in njegovo ženo. Le sedemnajstletni Marko se je zarogal: „Saj v Ameriki nimajo cesarja, pa vendar dobro žive.“ V Ivanovi mladosti je bila taka opazka skoraj greh, zdaj so na fanta le zagodrnjali. Oče je vzdihnil: „Ubogí cesar, tudi on ima svoje križe in težave. Prvi Rudolf, nato Ferdinand . . .“ Ivan je slišal bajko o divnih načrtih umorjenega, ki je ves gorel za blagor ubogih. Bajka, ki izvira iz hrepenenja po boljšem in je stara kakor slovenski rod. Vrsta imen od kralja

Matjaža dalje, simboli neugasnega hrepenenja. Ivan ni bil več naiven. V nekatere stvari že davno ni več verjel, bilo je še vedno mnogo kmet-sko naivnega v njem. Ne le iz bojazni za kruh, iz občutka, da se ruši nekaj nedotakljivega, so ga uporni razgovori živo vznemirjali. Gledal je izpod čela, bobnal s prsti po mizi.

„Zaradi enega človeka se ne sme delati odgovoren ves narod . . .“ je dejal Logar.

Učitelj je počasi pribijal besedo za besedo: „Videli bomo, če res stoji Rusija z vsemi silami na strani Srbije . . .“

Ivan se je zganil in rekel previdno: „To je vendar zadeva dveh držav.“ Z enim ušesom je prisluhnil Zofiji, da je preslišal Logarjev odgovor.

Žena se je spet nagnila k Dori: „Kaj pa Peršič? Ali si ga kaj videla?“

Dora je pogledala svakinji globoko v oči. Še vedno ji je bila ne-razumljiva.

„Sem. Vprašal je po tebi.“

V tistem hipu je Dora ujela Ivanov srditi pogled. Roka mu je ne-mirno trepetala. Vsa sprememba zadnjih dni je v hipu izginila. Dori se je zdaj zdel kakor tisti večer, ko jo je tako obupan poklical k sebi. Opazila je, kako je ostro pogledal Logarja, ki se je razburil v debati in z neko slastjo, kakor da s tem uničuje vojno, opisoval njene grozote in dalekosežnosti. Pred očmi poslušalcev je gorela Evropa. Monarhija se je rušila v prah.

„To ni mogoče! To ni mogoče!“ se je nenadoma razburil Ivan in vstal od mize. Njegovo razburjenje je bilo tako nenavadno, da so se vsi začudeno ozrli vanj. Niso vedeli, kaj je v njem. Razburil se je nad Zofijo, ne nad vojno. Osvestil se je, rahlo pobledele in se poskusil nasmehniti. Stopil je k mrzli peči in se oslonil nanjo.

Zofija je čutila njegove ostre oči na sebi. Le slutila je, kaj mu je. Dora je vedela. Bilo ji je težko, skoraj bridko.

„Ali je slišal? To je neumno“, ji je pošepnila Zofija.

Dora ji ni odgovorila. Šla je k harmoniju, ki je stal v kotu. „Ali znam igrati?“

Poskusila je zaigrati nekaj lahnega, poskočnega. Bila je vajena klavirja. Motilo jo je, da je morala pritiskati z nogami. Prsti je niso ubogali.

„Ne tako, gospodična Dora!“ Župnika razgovori o politiki niso zanimali. Stopil je k nji. „Pridržite prste! Tako!“ Od njega je vel tisti čudni, svečeniški vonj po virhu in dišečem milu. „Piano, da bodo lahko govorili!“

Dora bi bila rada igrala glasno in hrupno, da bi prevpila vse, družbo in sebe. Občutila je neko turobo. Marija? Pred njo je plaval bratov pogled. Zofijin nemir je prehajal vanjo ko strup.

„Če pride do vojne, je mogoče samo dvoje: da država zmaga ali da je poražena. Če zmaga, bo nemški val planil z vso silo na Balkan. Če propade . . .“

„Mi bomo zmagali“, je rekel vikar.

„ . . . Če propade, bo morda to prineslo naše osvobojenje . . .“

„Kakšno osvobojenje?“ Vikar je pozabil cigaro, ki mu je ugasnila v rokah. Logar je smehljaje zrl vanj. Vikar je bil zanimiv v svojem navdušenju in neomajnem prepričanju. „Idealna smer, ki jo je začrtal pokojni nadvojvoda . . . enakopravnost z drugimi narodi monarhije . . . Država mora odpreti oči in se opreti na Slovane . . . Samo v okviru monarhije je naša rešitev . . .“

Vikar je nenadoma utihnil, Logar mu ni odgovoril. Le smehljaj se je, kot bi hotel reči: kakšna preprostost! Vikar je prižgal cigaro in se ozrl po župniku. Ta je prijemal Dorine prste in jih vodil po tipkah. To je moža rahlo vznevoljilo: „Pojdi no sem! Kaj praviš ti k temu?“

Župnik je pristopil in dvignil čašo: „To pravim: nas ne bodo vprašali. Sprejeti bomo morali pač, kakor bodo naredili. Pijmo!“

In so pili.

„Končno ima prav“, je pomislil Logar. Gledal je Dorine roke, ki so se zdaj pa zdaj prikazovale na belih tipkah. „In vendar je treba, da je človek v nekaterih stvareh, tudi v takih, ki jih ne odloča sam, na jasnem sam s seboj.“ Bilo mu je grenko: ni si bil povsem na jasnem. Odrgral je svoj pogled od Dorinih rok in vprašal: „In kaj menite vi, gospod Humar?“

Ivan se je zdrznil kot iz daljnih misli in rekel mračno in trdo ko da odgovarja ženi: „Jaz sem uradnik.“

Logar je stopil k Dori in ji položil roko na ramo. Zmedla se je in ga toplo pogledala. „Tako sem čudna“, si je rekla. „Dotaknil se me je in že mi je vse dobro.“ Grenko je pomislila: „Jutri zarana odide. Srečal se bo z ono . . . da ji pove . . .“ Bala se je, da ji bo zdaj zdaj kanila solza na tipke.

Osemnajsto poglavje.

V nedeljo je bila v Bukovici zgodnja maša. Župnik se je napotil v sosednjo faro. Dan je bil neznansko dolg. Nekateri kmetje so sušili seno, drugi so polegali v sencah dreves in dremali. Dekleta so se zbrala za župniščem, zrla v dolino in pela.

Ivan in Zofija sta se izgubila koj po kosilu. Dora je ostala sama. Vzela je knjigo, da bi brala, a je bila preveč raztresena. Stopila je pred hišo, zavila skozi vas in odšla po stezi v gozd, ki se je razpenjal po položnem svetu v hrib nad vasjo.

Nad pokrajino je ležal nedeljski mir, Dora ga je le napol občutila. Spomnila se je voženj tiste pomladi iz vasi v mesto, iz mesta v vas. V vsaki cvetici je našla globok pomen in neizrekljivo radost. Zdaj je gledal še iz rosne kaplje Vinko, nerazločna njegova podoba. Da, še vedno se ji je zdelo, da je nekaj temnega na njem.

Tiste dni po Logarjevem odhodu se je nekaj čudno spremenilo v nji. Družbe ni marala. Ivan in Zofija sta spoznala to, puščala sta jo samo. Ona pa se je vpraševala: kaj se godi v meni? Kje je zdaj on, kaj dela, kaj govori? Ne le to. Neka temna sila, ki jo je prej komaj slutila, je rila v njo. Ali ni od onega jutra, ko je sedela z Vinkom v vrtu, postala močnejša? Zavedala se je je, kot se zave človek nekaterih bolezni, z odporom in strahom. Zajokala bi bila nad prebujenjem svoje krvi. Ali ne onečašča ljubezni? Znova je mislila nanj. Želela si je v mesto. Če bi prišla v mesto, bi si morda želela domov. Tako čudna je bila le nekoč pred leti. Takrat bi bila vse sovražila ali vse ljubila. Zdaj bi samo ljubila. Samo ljubila?

Od Vinka je prejela razglednico. Planinska koča, v kotu šopek rododendrona. Zrla je v zmešnjavo podpisov: pijani, veseli ljudje. Polastil se je je nemir. Izmed vseh imen jo je zbudilo samo eno: Marija! Pred njenimi očmi so se rodile temne predstave, druga za drugo. Vinkov podpis s pozdravom. Zdelo se ji je, da se imeni Marija in Vinko nagibljeta tesno drugo k drugemu, kakor da se poljubljata.

Samo pozdrav in nič drugega? „Ne vrnem se v mesto, ne bom mu pisala, dokler se ne oglasi.“ In tiše, z neko sladkostjo: „Zdaj mora biti že v Gorici.“ Kaj pomeni ta nemir v meni? Želja po življenju? Pomislila je na Zofijo. Ali je isti nemir v nji? Pot do razumevanja drugih gre skozi lastno dušo. Saj tudi sebe ni razumela.

Šla je, šla in mislila, hotela je udušiti vsako misel v sebi. Uživati golo prirodo. Nemogoče. Zašla je med grmovje, ki jo je zakrivalo kot z živo steno. Postala je, poslušnila. Med zelenimi vejami je pela ptica. Dora je iskala, da bi jo uzrla. Petje pastirjev. Enolično petje brez besed in priučene melodije: mlada, vesela duša je trepetala v njem. Počenila je. Predstavljal si je: tako je nekoč čepela v jesenskem dežju mokra in bosa ter pela, pela. Neko čudežno, lepo otožje ji je takrat objemalo dušo. Ta spomin se je je močno dojmil. Objel jo je še hujši nemir kot prej. Nemir je izviral iz sedanjosti. Kako skrivnostne zveze imajo občutja

preteklosti z občutji sedanjosti! Pred njo je stal Logar, a je nenadoma dobil Segulinov obraz . . . Stresnila se je in se dvignila.

Da bi se otresla predstav, ki so žalila njena čustva, je krenila še globlje v gozd. Ali se je hotela tudi skriti pred svetom? Visoka debela dreves. Borovje. Zeleni mah, na katerem je nekdanj počivala. Dišeče resje. Cvetice z modrimi očesci.

Ni se zavedela, kdaj je zablodila s steze. Ozrla se je. Skozi vrste dreves so se videla pobočja sosednjih hribov. Zelenje, zelenje, vse je bilo oblito s svetlobo. Skozi goste vrhove skoraj ni bilo videti neba. Le tu in tam so trepetale na mahu zlate lise. Tihota, ki je petje ptic v vrhovih ni motilo, ampak le še bolj podčrtavalo. Pod nogami je šuštel listje, pokala je suhljad.

Dora je obstala. Na skali pred njo je sedela veverica. Njene lepe, male oči so gledale pol plašno pol zvedavo, košat rep ji je stal v drznem loku. Hip, dva, nato se je žival naglo zganila, planila na drevo. Skakala je z veje na vejo, izginila v gozdu. Dora je dolgo gledala za njo. Občutila se je sproščeno, blaženo. Pol v sanjah, kakor da se boji delati šum, je šla dalje.

Gozd se je razjasnil. Ravnica, ki jo je obrobilo grmovje. Resje, borovničevje, suha in zelena trava, pomešana med seboj. Jasa je bila vsa v senci. Le v kotu je bilo nekaj solnca, kakor da je priteklo po deblih in se razlilo po mahu.

Nenadoma je obstala. — Nedaleč stran sta ležala v senci Ivan in Zofija in spala. Svakinja je bila nagnjena na moža. Njena roka je bila prej ovita okrog Ivanovega vratu, med spanjem pa ji je zlezla na prsi. V njenih prsah ko da še vedno trepeta slast objema. Na Ivanovem obrazu je igral izraz sreče. Morda je še v spanju občutil njen objem. Ali ga ta ženska ljubi? Morda. Na svoj način, s podzavestnim nagonom, ki je zahteval otroka. V mestu je bila vsa nemirna, tu sta se našla.

Pred Doro so se pojavljale uganke in se razvozljavale. To srečanje je bilo zanjo nehote veliko doživetje. Temna sila se je borila s čisto mislijo na Logarja. Iz mračne sence gozda je vstala Segulinova podoba. Ljubljena oseba se je zapletala v črno zagonetko, v svetniško glorio nekega obožavanja in strahu, ta človek pa je bil jasen. Njegove besede so se dale razumeti samo na en način. Zaprla je oči. Stala je med dvema skrajnostima, ki sta ji trgali dušo.

Umaknila se je. Hodila je počasi, tiho, da ne bi prebudila speče dvojice. Slednjič je zbežala med drevesi. Na stezi se je ustavila . . . Položila je roko na prsi, spomnila se je sanj prejšnjega večera. To niso bile več sanje, bil je fizičen doživljaj. V sanjah je imel Vinko dva obraza, eden je bil obraz atleta, z gubami od čela do brade.

Zoprn, razjedajoč spomin. Oblila jo je rdečica sramu. Pozabiti vse. Tudi srečanje z Ivanom in Zofijo... Šla je naglo, da ni utegnila misliti. Na poti pred vasjo je naletela na župnika. Ves znojen in zaripel se je že vračal domov. Nekaj posebnega je gorelo v njegovih očeh. Tudi njegov smeh je bil drugačen ko po navadi.

Potegnil je časnik iz žepa, ga razgrnil v vetru ko zastavo. Velike, mastne črke. „Ultimat Srbiji...“ Dora ni do dna razumela, a ji je mrzlo spreletelo telo. Imela je podzavesten občutek, da vse to globoko zadeva njeno življenje. „Tega bi jaz, če bi bil srbski kralj, ne sprejel. Pa nisem.“ In se je zasmel. „Vesti prihajajo k nam, ko so že stare. Morda je v tem trenutku že napovedana vojna...“

Dori je vse šumelo v glavi. Ko se je poslovila od župnika, je ta začuden gledal za njo. Preslišala je, da jo je dvakrat vprašal po Ivanu. Saj mu ni mogla odgovoriti. Doma je trepetajoč brskala po voznem redu. Še je bil čas za na vlak.

Devetnajsto poglavje.

Družinska soba z nizkim stropom, natrpana s pohištvom, slikami in igračkami, intimna luč. Topla domačnost. Take sobe so strašno nevarne, zde se kakor zanke. Naj se je Vinko Logar delal še tako močnega, imel je neprijeten občutek človeka, ki sedi pregloboko v naslonjaču. Marija mu je prinesla celo domačo suktnjo in copate — odkod neki je vzela vse to? „Da se boš bolje odpočil.“ Vse to je odločno, skoraj jezno odklonil.

Sedel je na trdem stolu in gledal Marijo, ki se je nemirna premikala v naslonjaču. V rokah je imela knjigo, ki je ni brala; le platnice ji je lomila. Teta ju je že zgodaj pustila sama.

Vinko Logar je živel tiste dni v nekaki mrzlici... Ko je vzljubil Doro, je bilo že vse jasno v njegovi notranjosti. Na tem ni bilo mogoče ničesar več spremeniti. Hipno kolebanje je izviral le iz dvoboja med ljubeznijo in dolžnostjo. Po razgovoru na vrtu je bilo vse stokrat zapečateno. Moral je urediti le še formalnost, ki jo je zahtevala že njegova moška čast, povedati Mariji jasno in odločno: „Najina pota se razideta.“ To je bilo na videz lahko. Misel, da bo to kmalu storjeno, ga je delala celo srečnega. In vendar je bilo neverjetno težko. Marija ga ne bo hotela razumeti. To je čutil tako jasno in neizbežno, da je še v mislih zaječal.

Ne da bi bil dvomil sam nad seboj, ampak da se notranje čim bolj oboroži, je preudaril vse še enkrat. Od začetka do kraja. V njegovem

srcu je bilo vse določeno in neizpremenljivo, opiral se je na razum. Če bi vzel Marijo, bi bila nesrečna dva, a srečna le ona. V nasprotnem slučaju bo le ona nesrečna . . . Ali bo Marija sploh nesrečna? Ali ga sploh ljubi? Ali ni njena ljubezen zgorela pred leti? Bolna je bila od nje, ubiti se je hotela. Kaj ji je on? Srečen pristan.

Bil je užaljen v svojem moštvu. Včasih si je obupno zatrjeval, da ga ne moti njena tragična, nejasna preteklost. A tedaj, ko je gledal treznejše in brez čuvstva na njen roman, ga je bridko odbijalo. Bil je človek širokega mišljenja, zablode je razumeval in odpuščal. V tem slučaju je bil pripravljen spremeniti svojo misel . . . Toda ti razlogi so bili le notranji, ki niso prišli v poštev, če bi ljubil drugo.

Kaos misli, vihar bojev . . . Vso pot je zbiral besede, pred ženskama jih je pozabil. Sprejeli sta ga s tako prisrčnostjo in govorili s tako samoumevnostjo, kakor da se na stvari ne da nič več spremeniti. Nemogoče, da nista opazili njegove spremembe. V Mariji je neprestano klujuvala bojazen, to je videl po njenih očeh. Ni ga hotela razumeti. Če bi ga razumela, bi bila že poražena. Bila je tako prijazna in vsiljiva, da ga je bolelo zaradi spomina na Doro. Ženski sta ga hoteli omamiti. Odpiral je usta, a mu je beseda vselej zastala. Marija ga je objela, on je narahlo odvil njeno roko. Sam ni verjel, da more biti v ženski toliko vztrajnosti in samopremagovanja. Bežal je od nje na planine, ni ga izpustila od sebe. Še tja je šla ž njim. Pogledi, ki so prodirali do mozga. Logar nikoli ni mogel vedeti, kaj je za njimi. Pisal je Dori razglednico. Marija je dolgo strmela v naslov in se je s čudnim nasmehom na ustih podpisala. Pogledala ga je. Ni ji mogel vrniti pogleda. Zdelo se mu je, da z vsakim pogledom, s slednjo besedo dela nekaj grdega, neodpustnega. Dnevi muke. Še ena noč. Jutri ga popelje vlak proti jugu.

Tisto popoldne je sklenil, da bo govoril. V primerah, kakorkoli, a govoriti mora . . . Ko je sedel ob luči pred njo, je čakal trenutka, a je postajal vedno bolj mračen. Čutil je, da tudi Marija čaka njegove besede . . . Ko se je morda že desetič ozrl po nji, je vrgla knjigo od sebe in objela kolena.

„Kaj ti je prej rekla teta?“

Vinko je položil roko na mizo. Bil je vroč, hlad hrastovega lesa je prijetno prehajal v njegovo telo. Pogledal ji je naravnost v oči. Čemu ga vprašuje to? Pred sabo je videl starko, ki vrta vanj: „Ali se ne bi z Marijo poročila že te počitnice? Predolgo čakata . . .“ On je vztrepetal, hotel je reči: „Treba je počakati še kakšno leto“, a je molčal. Starka je imela sive oči, ki so žgale kot dva žareča ogla. „Vnanjih zaprek ni. Če so notranje, veš ti . . . Da bi se oziral nanje, je nekoliko prekasno . . .“

Stisnil je ustnice. Podoba starke je izginila, Logar se je strmé ozrl v Marijine oči. Zakaj pa vprašuje? Saj ve.

„Dejala je, da bi se že letos poročila.“

„In ti, kaj si ji odgovoril?“

Glas je bil na videz miren. Vendar je vse trepetalo v nji. Še oči so bile nemirne.

Vinko je vstal in šel preko sobe. Njegov nemir je bil drugačen kot Marijin. Segal je v drobovje njegovega življenja.

„Nič določnega ji nisem rekel.“

„In kaj boš odgovoril meni?“

Ustavil se je ob starinski uri. Skoraj tiho, enakomerno je tikala za njegovim hrbtom. Bitje srca jo je skoraj preglasilo. Nekaj trenutkov je gledal Marijo, ki je znova segla po knjigi, jo z nervoznimi rokami odpirala in spet zapirala.

„Povedal ti bom bajko“, je pognal Logar slednjič iz sebe. Sédel je, rahlo zaprl trepalnice, kakor da je vzplaval iz sedanjosti v pravljíčno preteklost. Zdelo se mu je, da je Marija nekje daleč in da gledajo iz teme njene velike oči. „V davnih časih je živel tlačan, ki je moral na vojno. Doma je ostavil mlado ženo. Dolga leta je hodil po tujih krajih, ničesar ni slišal o domu. Prešla je doba njegove službe, galjot se je vračal domov. Na poti ga je dohitela noč. Zagledal je lučko, šel je za njo. Plesala je pred njim ko večča, skočila s poti, galjot ji je sledil. Zašel je v močvirje in se začel pogrezati. Klical je na pomoč ljudi, nato Boga in hudiča. Ljudi ni bilo, Bog se ni oglasil, prikazal se je hudič. ‚Pomagaj mi!‘ Zlodej je obljubil pomoč, a zahteval je plačilo. ‚Prvo bitje, ki ti bo pred domačo hišo priletelo naproti, bo moje.‘ Galjotu je segalo blato do vratu, podpisal je pogodbo s krvjo . . . Tretjega dne se je približal domači hiši. Verjel je, da mu bo naproti priletel pes kot v nekdanjih dneh. Pritekel je deček in ga objel okrog kolen. Njegov sin . . . Ko je šel od doma, ni slutil, da je zapustil nosečo ženo . . . Bajke še ni konec, a to zadošča . . .“

Vinko je uprl oči v Marijo. Ta se je sprva smejala. Proti koncu pripovedovanja pa se je pomračila. Gledala je v knjigo. Ko je preстал, je spet uprla vanj svoje oči.

„In kaj hoče ta bajka?“

Ni razumela. Ni hotela razumeti.

„Ali je pogodba pravična?“

„Pogodba je“, je rekla Marija nekako preplašeno. Čutila je, kakor da se ji izmikajo tla. Grabila je za bilke.

„Vem, da je pogodba. Vprašujem, ali je pravična. Je galjot dolžan dati svojega otroka hudiču?“

Logar se je dvignil. Še nikoli ni čutil tako ostre odločnosti v sebi. Zdelo se mu je, da je zmagal. V tej zavesti je neka sproščenost prihajala vanj. Marija je trepetala. Z vso silo svojega razuma se je hotela izviti iz zanke, ki je nepričakovano padla nanjo. V tem hipu presenečenja je ugasnila v nji slednja zmožnost jasnega razmišljanja.

„Pa saj to je bajka.“

„Da, bajka.“ Vinko jo je gledal ostro, prodirajoče. „Odgovori: ali je galjot dolžan izročiti sina hudiču?“

„Seveda je dolžan!“ je zavpila Marija. Prestrašila se je lastnega glasu. Mrtvaško bleda se je dvignila in stopila k steni. Njene lične kosti so bile izrazitejše kot prej. Po vsem obrazu so ji trepetale sence. Z glasom, kakor da se nečesa krčevito brani, je prišlo iz nje: „In zakaj... si hotel to vedeti od mene?“

„Razumela si.“

Ni mogel prenašati njenega obraza. Obrnil ji je hrbet in stopil k oknu.

„A, a!“ se je histerično izvilo iz Marije. Vse se je odpiralo na nji, usta, oči, vse poteze v obrazu; srd, groza, začudenje in razočaranje je sršelo iz nje.

Vinko se je okrenil. „Tiho!“ je siknil. Poteze na licih so se mu krčevito napele. V tem hipu je čutil, da to žensko celo sovraži. Zdaj, ko je prišlo iz njega, kar je dolgo z muko zadrževal, mu je bila nepojmljivo daljna.

„Si razumela?“

Stresla se je, kakor da se ga boji. Pritišano, kakor da se bori z nezavestjo, je dejala: „To sem razumela, da ljubiš drugo...“

Obema so trepetali živci, kakor da se bo v naslednjem hipu zgodilo nekaj strašnega. V Mariji so se borila čuvstva ljubezni s kalmi sovrašstva. Sklenila je pesti pred obraz. Šepetala je nekaj nerazumljivega predse, kakor da ga kolne. V hipu se je spremenila. Pred Logarjem je stalo obupano bitje.

„Pa saj to ni resnica! Saj ni mogoče to! Vse sem ti dala...“

Njega je v tem hipu navdajala ena sama misel: izginiti čim prej. V njenih očeh je videl: planila bi nadenj s pestmi in nohtovi... morda bi ga le objela in poljubila. Že v istem trenutku se je odtrgala od stene in skočila z dvignjenimi rokami proti njemu. Vinko je obstal na mestu, pripravljen na vse. Ženske roke so ga objele, usta so se mu divje zagrizla v ramo. Poljubljala ga je na lica, ga močila s solzami in grizla vanj.

Dvajseto poglavje.

Nad mestom noč. Dora je ležala oblečena na postelji. Roke je držala na obraz. Z mislijo na Vinka je trepetaje ponavljala: „Ti si tega kriv.“ Z vsako besedo obdolžitve mu je šproti odpuščala... Zazrla se je v svetlobo na stropu. Skozi temnice je padala luč s ceste. Svetle in temne črte... Nova misel na Vinka. Policija? Njena misel je preplašeno bežala pred to besedo. Kaj vse je doživela tistega dne! Temna, mračna celota, ki se je drobila v njenem spominu v utrinke. Ves utrinek zamolkla bolečina...

Ivan in Zofija v gozdu... Župnik s čudnim smehom, s časnikom kakor z razvito zastavo... Vojna! Ta beseda je spremljala Doro vso pot. Ni ji mogla ubežati. Če bi tekla na konec sveta, bi šla za njo... Na vlakcu sta stala ob oknu dva fanta in pela. Vesela, celo poskočna pesem. Iz njunih ust se je razlegala žalostno, kot da je nagrobnica. Bila sta pijana od nečesa neznanega, ne od vina.

V mestu je od vsepovsod, še iz mežikajočih luči sikalo: „Vojna!“ Dora se je vpraševala: „Zakaj se tako bojim?“ Orožniki in policijski agenti. Skoraj tekla je po cesti. Poskusila je misliti na drugo, ne na tisto, kar jo je obdajalo... Na samotnem zidu je visel lepak: „Mojim narodom.“ Postala je in ga brala najprej od konca. „V tej resni uri se popolnoma zavedam dalekosežnosti svojega sklepa in svoje odgovornosti pred Vsegamogočnim...“ Njene oči so se vzpele navzgor: „Toda božja previdnost je odločila drugače...“ Vsaka beseda je glasno bobnela skozi njeno zavest. Šla je dalje, kakor da so ji zrasle peroti. Po ulici so prihajali fantje: „Regiment po cesti gre...“ Pod kostanji dva človeka, moški in ženska. Povešeni glavi, ihtoč glas: „Nikoli več te ne bom videla...“

Zakaj se je Urška tako začudila nad njenim prihodom? S sklenjenimi rokami je tarnala: „O, kaj se godi!“ Nato pa je pristavila: „Neki gospod z obrito glavo vas je iskal...“

Segulin? Zakaj prav on? Kaj ji mar on! Od burnih misli ni imela obstanka doma. Šla je v mesto. Prehod v glavno ulico so zapirali ljudje. Mestna godba je igrala veselo koračnico. „Živela vojna! Abbasso i ščavi!“ Dora je komaj razumela zagonetno zvezo teh dveh klicev. Grenek nasmeh ji je legel na lice.

Logarja ni bilo doma. Njegova gospodinja je v strahu povedala: „Menila sem, da je že spet policija.“ Dora se ni začudila temu. „Povejte gospodu, da sem ga iskala.“ Vso pot je premišljala: zakaj policija? Prišedši domov ni utegnila razmisliti. Nekdo je potrkal na vrata.

Naslednji trenutki zanj niso bili ne resničnost ne sanje. Občutila je, kako da vse doživlja v neki vročici, v polzavesti, iz katere so se zdaj pa zdaj nalik bliskavici vžigali jasni trenutki . . . Vstopil je Segulin. Bala se ga je pogledati. V naglici je zgrabila neko knjigo. Zakaj je prišel? Kaj ji hoče? Zakaj spet on in ne Logar? Ni bilo časa za vpraševanje. Njegove oči so nekaj nemirno iskale, glas mu je trepetal v negotovosti. Kaj govori? Zdelo se je, da se premikajo le njegove velike, hotne ustnice.

Hladno ga je sprejela: „Kaj bi radi?“ Sedla je in spet vstala. Velike oči so gledale v izrezek na njenih prsih. Poiskala je ogrinjačko in si jo vrgla okoli pleč. „Jutri zarana odidem.“ Da, to je govoril on. Zakaj ji pravi to? „Ne mogel bi oditi, če bi se ne poslovil od vas.“ Čemu ta poudarek v glasu? Ali mu je kaj odgovorila, ali je molčala? Da, rekla je: „Zbogom torej!“ Ponujala mu je roko. Ob slednjem koraku, ki ga je slišala s ceste, se je zdrznila: Vinko! Še je živel v njeni zavesti.

„Tako ne mislim tega.“ Kako pa? Besede, besede. Pred njo je šinil spomin na oni večer. On je govoril o nekih tajnih vezeh. Kakšna tajna vez je med njima? Kaj ve ta človek o nji in njeni duši? Z zaničevanjem ga je zavrnila: „Nikake vezi ni med nama!“ In še je poudarila: „Nikake!“ Da, ona ga noče razumeti. Smešno, da ne bi mogel živeti brez nje. Vlaga v njegovih očeh? Hinavščina! Z roko na srcu: „Tudi vi nekaj čutite záme.“

Držala je roko na srcu. Saj je držala roko na srcu. Tisto neznano, temno ni prihajalo iz srca . . . Gledala mu je v oči: sij nevarnega ognja. Besede se niso dotikale samo ustnic, zvenele so v srcu kakor kovina. Ali jo res ljubi? Pa kaj, če jo tudi ljubi! Nekaj omamnega je leglo nanjo, kakor da jo je zastrupil. Prestrašila se je. Kakor da je ta človek videl skrivaj vso njeno goloto, je zakričala: „Prav nič ne čutim za vas! Pustite me! Kaj mi hočete?“

Človek se zaman skriva, če je gol. Segulinove oči so se večale in jo čimdalje nesramneje ovijale kot s plaščem poželenja. Zavedala se je, da jo drži za roko. V odporu do njega in same sebe mu jo je iztrgala. „Jutri odidem na vojno!“ Zakaj ji venomer ponavlja to? Pred njenimi očmi so plesale podobe, ki se jih je večkrat krčevito branila. Spomnila se je sanj. Iz globine nečistih sil je prihajal strupen tok in ji stresal telo. „Postanite mi žena!“ Da, žena, a prej ljubica. Nato niti ljubica ne več. Kaj je nji vse to? Njemu je lahko. On ne pozna borbe med lučjo in temo. „Pustite me!“ Umaknila se mu je do postelje. Njena moč je bila kakor moč človeka, ki se bori v sanjah. Velike oči so merile globino njenega poželenja. Čutila je dih njegovih ustnic, vonj njegovega obraza.

Ali je vedel, da je tudi v nji ženska? Če preмага žensko, bo imel Doro. Njena roka je bila v kleščah, nekaj tesnega jo je objelo okrog pasu.

„Aj!“ Krik. Krik pomeni včasih skrajšen odpor, drugič oznanja poraz. Segulin ni razumel bleska Dorinih oči. Ni vedel, da so v nji spale še druge sile, ki jih je z golo, cinično besedo, ki ji jo zašepetal na uho, v hipu prebudil. Besne, osramočene, užaljene so planile na dan. Zbrala je vse sile in ga pahnila do mize. „Proč!“ Ogrinjačka ji je padla z ram. Obleka na prsih se ji je odpela. V občutku onemoglosti in sramu je postala divja.

Kaj se je potem zgodilo? Pri vratih je stala Urška: „Gospodična, ta človek pa res ne vzbuja zaupanja.“ Kdaj je odšel Segulin? Kaj je rekel? Dora je ležala oblečena na postelji, na cesti je bilo vse tiho . . . Ob spominu se je zdrznila kot v hipu, ko je čutila Segulinov poljub na laseh. Odrhala je roke z obraza. Obrnila se je v postelji. Jokala bi bila kot tisti večer, ko Zofije ni bilo domov in je brat trpel, a ni imela solz.

Spomnila se je Vinka. Vsak hip se je prikazoval in znova izginjal. Še v senci na steni. Policija? Kod hodi? Prevezel jo je tak strah, da se je dvignila in prisluhnila . . . Pomirila se je. Pogreznila se je v čudno omamno. Zdelo se ji je, da ne diha več, ne razmišlja, ne živi. Vse je bilo prazno, mrtvo okoli nje. Vsaka minuta tega podzavestnega stanja ji je bila v muko . . . V gluho tišino je nenadoma zaslišala nekakšen ropot. Slušna prevara? Planila je k oknu. Znova je zapelo na temnice. Kamen.

Ob vrtni ograji je stala senca. On. Neka neznana slast, občutek nezimernega odrešenja ji je spreletel vse ude. Oblačila se je, od naglice in od razburjenja so se ji zapletali prsti.

Logar je bil molčeč, skoraj mrzel. Dora ni pazila na to. Sredi ceste ga je brez sramu poljubila . . . Noč je bila temačna. Zvezde. Nad mestom plašč svetlobe. V daljavi godba: mamilo človeške vesti . . . Krenila sta iz mesta. Dora je gledala v svojega molčečega druga, brala z njegovega obraza: kaj mu je? „Ko bi vedel, kako sem te bila željna!“ Solza ji je kanila na roko.

„Policija me išče.“

Dori je tanka bolečina prebodla srce. Oklenila se ga je, kakor da mu hoče pomagati ali kakor bi ga ne hotela več spustiti iz rok.

„Policija? Zakaj?“

„Ne vem.“ Spomnil se je Segulina, a še sebi ni verjel. Ni maral obujati spominov na pijanost tistega večera. „Zdaj je že sum dovolj. Že od sinoči se skrivam . . .“

Pred Doro so zaživeli dogodki prejšnjih tednov. Policijski komisar: žid z laškim imenom. Pes! Društva, dijaki, preiskave, aretacije. Pridušeno natólcevanje, ščuvanje drugojezičnih časnikov . . . Vse nizko, podlo,

hinavsko. Dora prej temu ni pripisovala pomena, njena duša je bila prepolna drugega. Zdaj je začelo dobivati strašne, tragične oblike.

„Pobegni!“

„Meje so zaprte. Če me ujemó, priznam krivdo. Ničesar mi ne morejo dokazati. Sklenil sem, da se jim sam predstavim . . .“

Ozka, temna pot. Noga je zadevala ob kamenje. Objela sta se čez pas. Ne samo iz ljubezni, iz neznanega, zamolklega strahu, v katerem sta iskala opore. Iz grenkega občutka, da bosta kmalu ločena. Utripanje src, trepet udov. Akacije z gostimi vejami, šelest vetra v listju. Skozi veje so se prikazovale zvezde.

„Toliko sem ti imela povedati, a zdaj ne najdem besede . . .“

Tudi on. Premagovalo ga je čuvstvo. Beseda bi niti približno ne mogla izraziti tistega, kar je bilo v srcu. Bal se je Doro pobožati po licih. Solze bi ga spekle v roko. Postal je mračen kot pot pred njima. Dorini poljubi, objemi, vse ga je zmedlo. Še nikoli ni tako globoko občutil ženske ljubezni. To je bilo več nego ljubezen. Vse lepo, vse grenko, vse neizprosno.

Prišla sta na vrh pobočja. Pot se je ločila. V grmovju je pela ptica. Svetloba mestnih luči, odmev godbe, vse se je odmaknilo neznanu daleč, kakor da prihaja iz drugega, neznanega sveta. Dva zaljubljenca sta prišla po poti in izginila v temó . . . Dora je sedla na drevesne korenine nad potjo. Vinko je postal za hip. Že je sedel poleg nje in se dotikal njenih ramen.

Hip molka. Dora je dvignila glavo. V njene čiste misli so se mešali prizori, ki jih je tisti večer doživela. Čutila je, da bodo njene besede oskrunile čuvstva te minute, a se ni mogla premagati.

Pripovedovala je o Segulinu. Zdaj pa zdaj je iskala primernih izrazov. Bala se je, da bi je Vinko ne razumel nápak. Ta jo je na videz mirno poslušal. Vsaka beseda je bila težja. Zadnje so umrle kakor v plaku: „In veš, da sem bila za trenutek šibka . . . Morda sem podvomila nad teboj. Ženska je močna samo v ljubezni . . .“

Vinko je molčal. Zadnjih besed skoraj ni razumel, a ni mislil nanje. V njem so se nabirala čuvstva, kot v Dori tisto jutro, ko ji je on jecljaje odgrinjal svoje življenje in dušo. Zdaj jo je bolje razumel.

„Še nocoj ga poiščem“, je stisnil pest. Občutil je srd kakor oni večer, ko je sedel vinjen v njegovem salonu.

„Ne stori tega“, je rekla Dora mirno. „Jutri odide. In če bi tudi ne odšel: záme se ne boj!“

Vinko je gledal v Dorin temni obraz. Zbodlo ga je. Ali čuti zanj? V tem hipu je bilo nekaj tujega na nji. Ali se mu je samo zdelo? Dora

ga je razumela. Pobožala mu je roko in da bi navrnila njegovo misel drugam, ga je vprašala: „Ali si govoril z ono . . . z Marijo?“

V resnici: Logar je hipoma pozabil Segulina. Pred njim je vzplaval mučni prizor, ki ga je še iz spomina stresel do mozga.

„Govoril.“

„Kaj je rekla?“

„Divjá. Noče slišati o tem. Noče, da bi vračal dolg . . . na drug način. Ona je kupila mene . . .“

Molk. Slavec je pel. Srci sta utripali.

„In kaj boš storil?“

„Ti me vprašuješ to?“ se je zavzel. „Vse je odločeno . . .“ In čez nekaj hipov: „Bojim se, da te bo nadlegovala s pismi ali z obiski.“

Dori sta dobro deli njegova pažnja in skrb. Položila mu je glavo na roko kot ljubek otrok.

„Tako čudno je na svetu“, se je Logar znova pogreznil v čuvstvanje. „Marija, Segulin, ti in jaz: štirje ljudje, ali samo dva sva lahko srečna. Tako je v malem, tako je tudi v velikem. Pa se čudimo, da je vojna. Drugi pa se čudijo nam, ki se bojujemo drug za drugega, za srečo, zmagujemo in podlegamo . . .“

Govoril je o skrivnosti življenja. Nato o vojni, o ječi, o zlih silah, ki so izven naše volje in moči in nas stró kot kolo mravlje. „Ta minuta je še najjina. Kaj bo jutri? Ostane nama samo vera drug v drugega do tistega dne, da bo zopet odločala samo najina volja . . .“ Dora ga je poslušala. Še nikoli ni tako lepo govoril. Besede so ji kapljale zdaj sladke, zdaj grenke v srce. Bolesten vzdih je bil njen pritrjujoči odgovor . . . Ko je Vinko končal, se je za hip zdelo, da je ta večer sonce za vekomaj zatonilo.

(Dalje prihodnjič.)

JANEZ S PADEŽA

JOŽE KRANJC

I

Da se je Janez Pogačnik napotil v Ljubljano kruha iskat in svojo usodo izpolnit, ni toliko vzrok bajta in tista ped zemlje okrog nje, kakor dejstvo, da se je njegov oče obesil. Pravili so, da ga je obsedlo, kar pa ne bo povsem držalo. Oče je bil namreč precej pameten, razen, kadar se je napil. Tedaj je silovito razsajal. Včasih je svojo ženo, Janezovo mačeho, pretepel, čemur je sevé bilá tudi sama nekoliko kriva, ker

ni znala o pravem času držati jezika za zobmi. In tako se je morda v nepremišljeni naglici tudi sam nase ujezil in se poslal na drugi svet.

Takoj po pogrebu (če se more tisto naglo zakopavanje imenovati pogreb), ko se je Janez vrnil v bajto, je začela mačeha mahati z nekako listino po zraku in na dolgo in široko dopovedovati, da je sedaj ona lastnica vsega, da pa se Janez vseeno lahko udinja pri njej, ne bo ga podila, čeprav ne bo na svojem spal. Janez, suh in koščat, poraščen s trdimi lasmi, je nekaj časa začudeno poslušal, strmel je s svojimi velikimi sivimi očmi, ko da ne razume, kmalu pa mu je biló dovolj, pridušil se je in pomolil mačehi pest pod nos. To je mogoče storil z dobrim namenom. Pa je imel predolgo roko in je zadel mačeho v čeljust. Ta se sevé ni smejala. Jela je kričati o ubijalcih in da jabolko ne pade daleč od drevesa, o sodrgi in sodnji. Janez kar do besede ni mogel. Pljunil je, se obrnil in odšel. Mislil si je: Hudič babji, kakšna je. Grem pa drugam, do smrti bom že živel.

In tako se je napatil s Padeža, majhne vasice v hribih, proti Ljubljani. Poldrugo uro hodá je imel do železniške postaje. Tam pa je nekaj časa računal, nato pa je kar peš šel naprej, češ, voda ne gori, pet ur pešhoje pa tudi ni nič.

Res, nekoliko ga je skrbelo. Kruh ne leži na cesti, saj ni kamen. V mestu ni oranja, tudi hoste ni, da bi jo trebil, niti košnje, niti mlatve. Da bi se pa vrnil? Nak, če ga takoj hudič vzame. Taka baba!

Jezno je suval s palico ob tla, da je kamenje kar letelo izpred njega. Saj bi jo kar udušil, kačo nemarno, če bi venomer regljala vanj. Seveda, z očetom, to pa. Večkrat sta skupaj pila. Deset Borovničanov sta pretepla, ko so ju zmerjali, da sta hribovca. Ampak takó!

Janez je hodil kar naravnost po glavni cesti. Ravnina pred njim se je razgrinjala, tu ali tam je ležala na njej bela lisa, voda, nad jarki pa so dremale črne lehe in dihale meglo.

Visoko je stalo solnce, ko je Janez prestopil most, ki pelje čez umazano Ljubljano. Ob cesti so že stale hiše, ena pri drugi. Tramvaj je vozil. Vse polno ljudi je biló.

Ni šment, da bi dela ne dobil.

2

Pred rumeno cerkvijo, ki je z dvema kamenitima prstoma kazala v nebo, je obstal. Iz treh ulic, ki so se stekale na trg, se je zlivalo življenje avtomobilov, kočijažev, kmetskih voz, motorjev in črna reka ljudi, ki se jim je neznano kam mudilo.

Janez je obstal na sredi in si z ruto obrisal obraz.

— Na, zdaj sem pa tukaj!

Ogledoval se je okrog in se ni brigal dosti za jokanje trobent.

Stal je in se zamislil:

— Kam naj se zdaj obrnem za delo, vruga. Koga naj vprašam, ko jih je toliko!

Marsikdo se je obrnil vanj. Pogledal ga je in se nasmehnil dolgi, sključeni postavi, klobuku, ki je ležal na Janezovi lobanji, da so lasje štrleli na vse strani ali pa rdeči ruti, s katero si je brisal pot.

Nazadnje ga je opazil stražnik, postaven mož, ki mu je pod velikimi zobmi skrbno rastle črna brada. Stopil je k njemu, se malce nasmehnil, še malo povprašal, mogoče se celó nekoliko ponorčeval, potem pa je poslušal Janezovo zgodbo. Ta je opletal z rokami in dopovedoval vse, kar se mu je zgodilo, končno pa je izjavil:

— Tu sem, pa ne vem kam.

In tako se je zgodilo, da mu je stražnik nasvetoval:

— Kar v borzo dela!

Komaj je Janez razumel, kaj je to. Stražnik mu je, kolikor mogoče natančno opisal to čudno stvar, ki trguje, kakor je rekel, s človeškimi rokami, kupci so oni, ki delavce potrebujejo, prodajalci pa tisti, ki dela iščejo.

— In teh je več! je dodal in se namuznil, Janez pa jo je že mahal v smeri, ki mu jo je povedal prijazni stražnik. Nekam nerodno je hodil. Kaj ne bi, ko pa so bilá tla tako gladka kakor doma v kuhinji, kjer so iz cementa.

Borza dela.

3

Janez je našel hišo in vhod. Ropotaje je štokljal po treh kamenitih stopnicah. Pritisnil je na kljuko. Vrata so se odprla. Obstal je na pragu.

Težak vzduh se mu je zatlačil v sapnik. Soba je bilá namreč polna ljudi. Starih, mladih, celó otroci so bili vmes. Nekateri so sedeli na stoli, drugi so čepeli. Mnogo jih je biló, ki so stali v gručah in se glasno prepirali za bogve kakšno stvar.

Janez je gledal. Nečesa se je ustrašil. Najrajši bi bil pobegnil, kakor da ga je usoda opomnila. In morda bi bil res to storil, da ni majhen, postaren mož, ves rumen v obraz, med kašljem zakričal vanj:

— Zapri no vrata, hudič! Kakor da se boji, da bi se prehladil.

Brž ga je ubogal Janez. Vstopil je, snel klobuk z glave in skrbno zaprl vrata za seboj. Sprva ni vedel, kaj bi. Mislil je in mislil, nato pa se je obrnil k nemu:

— Ali tu dobim dela?

Skoraj gotovo pa je pri tem vprašanju zardel, ali pa se kako drugače neprav obnašal. Kajti brž so postali vsi pozorni nanj, obkrožili so ga in jim je moral pripovedovati vso svojo povest.

Začeli so se krohotati. Nekateri so se lomili v pasu, drugi so se tolkli ob kolena. Eden se je celo oglasil:

— Grešniki, nedolžna duša je prišla med nas!

Janez je nekaj časa čemerno gledal. Ampak ni se ujezil. Še sam se je začel smejati in je v smehu dodal:

— Res je, prekleto sem jo sunil v čeljust!

Kmalu so ga seznanili z redom. V zadnji steni je bila linica. V nji so se svetili rdečkasti lasje mladega, debelušnega gospoda, ki menda ni imel preveč dela. Nekaj časa je namreč gledal v sobo, nekaj časa pa v nasprotno stran.

Janez je vprašal: — Ali ta daje delo? in že se je rinil proti okencu.

— O, daje. Ampak poredko, mu je raložil neki starec in se mu postavil s prsi nasproti, ko da mu hoče ubraniti, da bi prišel preblizu line.

— Še več pa jih pride od tamle! je zaklical mlad, nekako petnajstleten fant in je pokazal na vrata, skozi katera je bil prišel Janez.

— Kdor potrebuje delavcev, pride kar sam sem.

— Saj nas je dosti! so raztolmačili drugi.

Janez pa je rekel: — Aha! in pazil, da je z enim očesom bedel nad lino, z drugim pa nad vrati.

Medtem so nekateri začeli peti, hrup je spet naraščal in morda bi takó Janez stal do večera, da se niso nenadoma odprla vrata.

Prikazal se je lepo oblečen gospod, v kratkih hlačah, s pipico v ustih in čepico na glavi.

Vsi so potihnili. Čulo se je le dihanje in pridržan kašelj. Zavlada je napetost v vseh telesih. Mišice so se skrčile, oči so zastrmele v novo-došleca.

Gospod je vzel pipico iz ust. Odkašljal se je (zrak mu je menda šel na pljuča), nato pa je dvignil roko in zaklical počasi, poudarjajoč vsako besedo:

— Rad bi ... močnega ... delavca!

Ko da je udaril blisk, je biló konec miru.

Začeli so se prerivati. Pridušati. Cigarete so padale po tleh. Vsi so silili k izhodu. Svali so se med seboj, klobuki so zaplesali po zraku.

Ramena so se zadevala.

Komolci so se odrivali.

Pesti so suvale.

Klici. Vpitje.

— Jaz! Jaz!! Jaz!!!

Janez je nekaj časa stal in strmel. Nato pa je polagoma jela lezti vanj jeza. Kar tako, sam ni vedel, zakaj. Jel se je razburjati. Nena doma pa se je pridušil, zapel suknjič in raztegnil roke. Ko da je obseden, je začel škripati z zobmi in že si je delal pot s svojimi jeklenimi pestmi. Nekoga je prijel za ovratnik in ga prevrnil. Takoj nato je zgrabil dva in ju zavrtil, da mu je v eni roki ostal kos srajce. Mladiča, ki si je tudi delal gaz, je prijel od zadaj, ga dvignil in ga vrgel čez ostale. Suval je čimdalje bolj jezno. Udaril je še ob dvojce prsi, ki so se mu postavile v bran in že je ves rdeč obstal pred gospodom. Stegnil je roko in ga lopnil po rami, češ, pa sem pri tebi. Nato je nakratko izjavil: — Tu me imate! in se nekam prijazno namuznil.

Gospod se je za spoznanje nasmehnil, potem pa je ukazal: — Pojdite z menoj!

In je šel.

Janez je stopil na prag. Obrnil se je in ljubeznivo povedal: — Pa z bogom!

Tako je dobil delo pri trgovcu z lesom in se spet za korak približal svoji usodi.

4

Vse popoldne je skladal deske.

Pri delu se mu ni nič kaj poznalo, da je vesel, ker je dobil službo. Zamišljeno je uravnaval skladovnico, vsako desko je pogledal in potežkal, toda misli so mu uhajale na Padež, na gozdove, ki oklepajo vas, zelene trate, rojstno bajto, podzemeljske jame in prepade in kar z jezo si je brisal pot s čela, v katero je z vso silo pritiskalo solnce.

— Je že res, si je nenadoma dejal, to je lep denar, dva kovača na dan, ampak!

Ampak!

In nazadnje, kje bo spal to noč? V mestu ni skednjeve, da bi se človek zaril v seno ali slamo na podu. Sobe so gotovo drage. In morda še tako lepe povrhu, da človek ne vé, kako bi hodil po njih.

Začelo ga je skrbeti.

Hudiča, gospodar bi mi vendar lahko dal kak kotiček, da se zlekнем čez noč.

Zavoljo tega ni čudno, da je povprašal svojega pomagača Tineta, ki je bil tudi najet za par dni in se je vedno motovilil med deskami, ko da se izogiblje prehudega solnca:

— Ti, poslušaj, kaj praviš, kje bi spal bolj po ceni?

Tine se je zarežal.

Majhen, suhljat, s popolnoma drobnimi lisičjimi očmi, ki so mu ležale globoko v votlinah, se je naslonil na desko in zvito ogledoval Janeza, ko da hoče presoditi, s kom ima opraviti. Ko je bil s svojo sodbo mendá na jasnem, je rekel:

— To je malenkost. Spiš ko baron, pa plačaš en drek, dva dinarja za noč. In še dekleta pridejo včasih k tebi, če si čeden in znaš.

Pristopil je k Janezu in ga bogve zakaj še enkrat pogledal, nato pa privlekel iz žepa košček stekla, ki je biló nekoč zrcalo, se ogledal in se zadovoljno nasmehnil.

Janez je kar molčal.

Tine pa je nadaljeval:

— Res, za dva dinarja. Sicer nas je več tam. Pisana družba, hudič. Dalmatinci, Kočevarji. Tudi kakšna taka je včasih vmes. Ampak (pomežiknil je), pošten človek ostane zmerom pošten. Kam pa češ iti drugam?

Janez je kar strmel. Toliko, da jih spi tam? Takih? Nak, tega pa ne!

Tine pa je vedel natanko, kaj se godi v Janezu, zato je prigovarjal:

— Ali boš plačeval dva kovača za spanje? Kaj boš pa jedel, hudič? Bodi pameten! Prideš pa greš, kdo te ima za mar! Dva dinarja! Osemnajst ti jih ostane, pomisli! Pa življenja se boš navadil. Ti si s hribov, ne poznaš manire in takih ongà. Pa prihranil si boš, hišico si boš kupil, hm...

Stopil je tik k Janezu in ga skoro šepetaje vprašal:

— Ali že imaš punco?

Janez je zardel in odkimal. Kako bi jo imel pri svojih devetnajstih letih, ko so že vse oddane in ga nimajo za mar. To še pride!

— Jo boš pa dobil, beži no, beži, tak fant! je dodal Tine. Janez pa je postal mehkejši.

In ko sta zvečer šla skupaj stran, je Janez začudeno gledal, kako Tine na vsem lepem nese štiri deske s seboj.

— Kam pa s tem? se je oglasil.

— Kam! je vzkliknil Tine. — S seboj!

Janez je skimal z glavo: — Saj ni tvoje!

Tine pa je rekel: — E, kaj! in je zamahnil z roko.

(Konec prihodnjič.)

PATER BENVENUT IN PREŠEREN

MARJA BORŠNIK

V ljubljanski frančiškanski knjižnici hranijo tri doslej malo znane rokopise¹. Najstarejši ima naslov „Vezherne mifli Phileta. original“ ter obsega po večini še v bokoričici pisane slovenske pesmi od leta 1842. do 1848., ki so zvečine datirane in skoro docela kronološko urejene. (Rokopis I; mala 8°; str. 158; signatura 12616, 4 d 90.) Drugi rokopis, „Pesmice Fileta mniščika v noči skovane v mnišnici v Ljublani“, je obširnejši, pisan dosledno v gajici in je novejšega datuma; obsega pesmi do leta 1855., na koncu je daljša verzificirana avtobiografija „To sim jest“. (Rkp. II; velika 8°; str. 454; sg. 11974, 1 d 45.) Tudi v tej zbirki so same slovenske pesmi, ki so zvečine datirane, toda niso docela kronološko urejene, ker je avtor nekatere pesmi zapisoval sproti, druge pa naknadno prepisal iz starejšega originala. Ker so med poslednjimi poleg mnogih pesmi, ki so iz rkp. I, tudi najstarejše doslej znane pesmi, ki jih v rkp. I ni, in ker so nekatere pesmi v rkp. II datirane, ki v rkp. I nimajo datuma, sklepam, da je rkp. I kakor tudi rkp. II, vsaj v kolikor obsega starejše, nesodobne pesmi, prepis iz originala, ki ni ohranjen. Tretji rokopis vsebuje latinske biografije in tekste ter nekaj nemških in slovenskih pesmi, vse iz poznejše dobe do leta 1880. (Rkp. III; mala 8°; str. 204; sg. 5943, 12 g 39.)

Avtor vseh treh zbirk je Gašper Crobath (6. januarja 1805. do 20. junija 1880.), v frančiškanskem redu nazvan Benvenut, v drugi polovici 19. stoletja zelo popularna oseba v Ljubljani. Časopisje je večkrat, predvsem ob njegovi smrti naglašalo njegovo požrtvovalnost, s katero je vršil svoj stanovski poklic, poznamo pa ga tudi iz slovenske literarne zgodovine, kolikor se je doslej, le mimogrede in v medlih obrisih, omenjal v zvezi s Prešernom.

I

Benvenutovim pesmim se pozna, da je njih avtor doma iz Stražišča pri Kranju, v bližini zloglasnih Bitenj, o katerih pravi H. G. Hoff v knjigi „Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Herzogthume Krain“ iz leta 1808. sledeče: „V tej vasi govore narečje, ki je taka mešanica slovanščine, italijanščine in nemščine, kakršna se ne sliši nikjer drugje v vsej deželi. Zatrjujejo tudi, da se dva kmeta, od katerih eden

¹ Nanje me je opozoril Peter Romavh, ki mi je dal v tej zvezi še nekaj drugega gradiva.

stanuje na začetku, drugi pa na koncu vasi, če se sestaneta, ne moreta med seboj dobro razumeti, kajti kar pove prvi po nemško, pravi drugi po kranjsko in obratno“ (I, 167).

Normalko je Benvenut sicer dovršil v Kranju, gimnazijo pa v Ljubljani (1817—1823), kjer bi bil utegnil imeti priliko, da si izboljša svoj jezik, toda že 10. septembra 1823. je stopil v frančiškanski red na Trsatu, kjer je prvič prišel v ožje stike s Hrvati, med katerimi je svoj jezik nehote popačil še s hrvaškimi elementi. Poleg hrvaščine se je tukaj učil tudi italijanščine, skrivaj pa je v celici prebiral Virgila in Ovida. Vsaj v tem času je pričel že tudi sam delati pesmi, ki jih je pa izgubil.

Če je pesnikoval tudi naslednja leta v Gorici, kjer je študiral licej in teologijo (1824—1828) in kjer je bil leta 1828. tudi ordiniran, ter v Ljubljani, kjer je svoje teološke študije dovršil (1828—1830), ni znano. Njegova najstarejša doslej znana pesem „Na se“ je datirana 19. II. 1835 (II, 187), ko je bival v Novem mestu, kjer je služboval že od leta 1830. do 1836., spočetka kot katehet na normalki, nato kot pomožni, slednjič kot redni profesor na gimnaziji.

Iz naslednjih let, ki jih je prebil na Hrvaškem (kot prefekt v Pazinu, nato na Sušaku in v Karlovcu, dokler ni avgusta 1841. leta zbolel ter se šel zdraviti v svoj rojstni kraj), je ohranjena ena sama pesem, ki jo je spesnil leta 1840. v Karlovcu. (II, 188.)

Dne 30. septembra 1841. se je za stalno preselil v Ljubljano ter dobil s tem priliko, da se je mogel vedno češče oglašati s pesmimi. (Za biografijo prim.: avtobiografske podatke, predvsem rkp. II, 419; matrike v Šmartnem in Kranju; ljubljanske gimnazijske programe; cerkvene in uradne šematizme; N 1849, 224, 229; 1850, 16, 21; LZg 1850, 17, 21; 1880, 140; ZD 1877, 123; 1878, 315—31; 1880, 203; Slovenec 1880, 67; SN 1880, 140, 144. Njegov portret, delo Matevža Langusa, je v ljubljanskem frančiškanskem samostanu.

Toda tudi v štiridesetih letih, ko je imel Benvenut več prilike za občevanje z literarno izobraženimi Slovenci, ne kažejo njegove pesmi niti po vsebini niti po obliki nikakega napredka. Pesmi so brez vsake vrednosti; po svoji pseudklasicistično-anakreontični usmerjenosti kakor tudi po svojem pohlinovsko znesenem in skonstruiranem jeziku spadajo bolj v dobo pred „Pisanice“, pa še teh niti od daleč ne dosežejo. Presenetljiva je okoliščina, da so pretežno zaljubljene popevke, ki so izraz plehkega doživljanja in primitivne čutnosti. Vendar jih je nekaj, ki so zanimive zaradi odnosa do sodobnosti in sodobnikov. Tu pride predvsem v poštev vse, kar se nanaša na Prešerna.

II

Kdaj se je Benvenut seznanil s Prešernom, mi ni znano. Na gimnaziji, kjer je bil štiri leta za Prešernom, je bila razlika v letih pač še preučinkovita. Mogoče je občeval z njim v dobi, ko je zaključeval svoje teološke študije v Ljubljani; vendar tudi v tem primeru ni mogel dati Prešeren Benvenutu prvih pobud za pesnjenje, ker so Benvenutove pesmi vsaj že iz časov njegovega prvega bivanja na Trsatu. Bolj verjetno je, da je prejel Benvenut prve pobude od latinskih klasikov in od različnih pseudoanakreontikov in pa od Vodnika, ki ga pozneje tolikokrat z občudovanjem omenja ter slabo posnema po vsebini in obliki.

Prešerna omenja Benvenut v rokopisih šele leta 1846. Najbrže sta več občevala res šele od leta 1845. do Prešernove preselitve v Kranj.

Trdina pravi v svoji avtobiografiji (LZ 1905, 588), da je prejel Prešeren odvetniško mesto v Kranju s pomočjo Benvenuta, po čigar nasvetu je prišel zahajati v cerkev in na zunaj kazati pobožnost. Po navedbi Ane Jelovškove je prejel sicer Prešeren moralno izpričevalo od šentpeterskega župnika Svetličiča (Spomini, 93), ni pa izključeno, da se je ravnal tudi po Benvenutovem nasvetu. Benvenut ima namreč v tej dobi dokaj široke, če ne ohlapne nazore o življenju. Umljivo bi torej bilo, da Prešernovega življenja ne bi bil obsojal. Saj je dajal z lastnim vzgledom Prešernu gradiva za satire na duhovščino. O tem poroča sam v avtobiografiji sledeče (II, 436):

52.	53.
Men France (a) nagajal	Sim sanje per viri
Pošlivši popevk:	Pir tičev koval,
Z Senanam (c) izgrajal	Odgovore štiri
Bla nuna (b) umevk. —	Francet štet podal;
Procesjo (d) nebeško	Skovane v noči
Dobil sim za god	Štet braticam dal,
Se čudil človeško,	Kar bilo v moči,
Kak znana pavsod.	Vek delal, mal spal.

Paralelno k tekstu je pripisal Benvenut ob strani sledeče opazke: (a) Prešerin; (c) 24. 5. 46.; (b) 17. 7. 46.; (d) 3. 1. 846. Polizeiuuntersuchung wegen des Gedichtes; (e) Gegenstück von der nebeška procesja.

Prešeren je torej v svoji hudomušnosti po vrsti „nagajal“ Benvenutu s tremi pesmimi: z „Nebeško procesijo“, „Senanom“ in „Nuno“, ki jo je spesnil za „umevk“ (razumevanje) „Senana“. Benvenut je nato skoval Prešernu štiri odgovore.

„*Nebeška procesija*“ je edina izmed omenjenih Prešernovih pesmi, katere prepis ima Benvenut tudi v svoji zbirki (I, 70), in sicer v bohoričici. Od teksta v V. zvezku Čbelice, kjer je bila prvič objavljena, se razlikuje samo malenkostno.

Razumljivo je, da je Prešeren Benvenutu s to pesmijo „nagajal“, vendar bi bilo napačno, iz tega sklepati, da je nastala v neposredni zvezi z Benvenutom. Prof. Kidrič je v predavanjih 1928/1929 dokazal, da je pesem nastala šele leta 1845., in ne deset let poprej, kot se je sklepalo zaradi napačnega umevanja letnice, ki jo Prešeren v pesmi navaja. Ako pravi Benvenut sam, da se je čudil, kako je povsod znana, je to dokaz, da je Prešeren ni prinesel najprej njemu. Skoro gotovo je to ona satira, o kateri piše Jeran 13. januarja 1846. Vrazu, da kroži po mestu, pa je k sreči vsak ne razume (ZMS 1902, 188). Tehtni razlogi govorijo proti domnevi, da bi imel Jeran v mislih „Senana“: 1.) „Senan“ je nastal po Benvenutovi navedbi nekaj mesecev pozneje, 2.) ni bil tako znan po Ljubljani kot „Procesija“ in 3.) je v njem Prešeren direktno napadal meništvo, zato ta napad ni tako nerazumljiv kot v „Procesiji“. (O tem je govoril tudi Kidrič v predavanjih.) Benvenut je „Procesijo“ z navdušenjem sprejel. To ni razvidno samo iz dejstva, da jo je prinesel v samostan, kjer so jo patri tako vneto prepisovali (LZ 1905, 588), da je nekaj prepisov iz poznejše dobe še dandanes ohranjenih v samostanu, marveč tudi iz njegovih lastnih pesmi, ki so nastale v tej zvezi.

Takoj za „Procesijo“ je uvrščena v zbirki pesem „Gorenfki Slavižhek“ (I, 75), kjer Benvenut Prešerna imenoma sicer ne navaja, a ga ima gotovo v mislih, ko vzpodbuja slavčka k petju.

Pravi Benvenutov odgovor na „Procesijo“ je 30 kitic obsegajoča, v istem ritmu zložena nedatirana pesem „Sanje per vir“ (I, 82), ki jo je spesnil vsekakor že pred 18. februarjem 1846., kar je razvidno iz kronološkega reda v zbirki.

Pesem, ki samo premleva, kar je že Prešeren povedal, zaradi dolgoznosti in brezpomembnosti ne zasluži objave. Mnogo robatejša je od Prešernove in na koncu dokaj nerazumljiva.

Vpliv Prešernove „Procesije“ se kaže tudi v nekaterih drugih Benvenutovih pesmih, n. pr. v „Spominu na stoletje cerkve Rožniga potoka pri Ljublan 4. Mal. Serp. 1847“ (I, 132; II, 212), v kateri se odraža tudi vpliv „Zidanja cerkve na Šmarni Gori“.

Kako je Benvenut „Procesijo“ cenil še v petdesetih letih, kaže v neki pesmi iz leta 1853., kjer jo navaja poleg „Krsta“, „Senana“ in „Pušic“ za vzgled sodobnim pesnikačem.

Poznavalca teh podrobnosti ne more presenetiti, da je policija v preiskavi, katero je uvedla zaradi „Procesije“, prvotno smatrala za avtorja prav Benvenuta, ki je sumnjo seveda „odločno zavrnil“ (KO 1901, 23).

Naslednji dve pesmi, s katerima je Prešeren „nagajal“ Benvenutu, sta že v veliko ožji zvezi z našim patrom.

Za „Svetega Senana“ je Prešeren snov sicer zajel, mogoče res samo posredno preko Thomasa Moora, iz latinske legende (ZMS 1902, 155), vendar je motiv formalno in vsebinsko preoblikoval z mislijo na Benvenuta. Vsebinska razlika med Prešernovim in Moorovim „Senanom“ je predvsem ta, da pri Moorovem Senanu dekline kljub temu, da jo je zapodil, ostane, dočim Prešernov Senan zaman pričakuje njene vrnitve, nato pa v hrepenenju po njej uhaja nazaj v svet. Dvoumno satiro zaključuje Prešeren z verzi, ki so direktno naperjeni na menihe:

Od tod se minih ženstva ne bojé,
Za dušo in truplo njih radi skrbé.

Da je ta pesem posvečena „duhovitemu patru Benvenutu“, je prvi zanesel v javnost „Slovenski Narod“ v dodatku k Benvenutovemu nekrologu (SN 1880, št. 144).

Za kulisami je bila ta stvar znana že poprej, kakor dokazuje Bleiweisovo pismo Cimpermanu z dne 8. februarja 1876., v katerem mu Bleiweis ogorčeno zavrača njegovo razpravo o „Senanu“, ki jo je želel Cimperman objaviti istega leta v „Novicah“, češ, da pesem predrzno napada frančiškana (LZ 1920, 428). Zaradi tega si je Cimperman upal objaviti svojo primerjavo Prešernovega in Moorovega „Senana“ šele po Benvenutovi smrti (LZ 1881, 312), pri čemer ni v zvezi z Benvenutom omenil ničesar več kot leto poprej SN, s to razliko, da o tem samo še domneva. Prav tako je izrazil zvezo Prešernove pesmi z „duhovitim“ patrom Benvenutom samo v obliki domneve tudi Pintar (ZMS 1902, 155; LZ 1912, 76). Da je „Senan“ „baje namenjen“ „duhovitemu in dovtipnemu“ Benvenutu, meni tudi Žigon (LZ 1920, 427).

Da je bil „Senan“ res naperjen na dovtipnega, a kaj malo duhovitega Benvenuta, pričata njegova „odgovora“, v katerih se skuša zagovarjati. Zaradi preglednosti ju citiram dobesedno po rkp. II (197):

Odgovor na Prešernovega Senana. A.

U pušave se podali	Jedli, mir njim dalo lesje,
Samostane zapustil'	Kar mnih, samce vsak štima.
Mnihi se Bogu udali	Vodo so Jordána pili,
V kruh živeli, vodo pil.	Brumni sivčki, svet možje,
Suhe smokve, kar sotesje,	Kar mi nismo, on so bili, —
Liban, kar Tebajd ima,	Samostanci — kum gorje?

Pišeš ti če od ljubezin,
 Res usak pismnost pozna;
 Ena slava cest železin —
 Senan drugo da do dna.
 Htabork mnih, ne samostanec
 Eh! mostanke zadni sin
 Radostljubni tebi znanec,
 Nič ko hvalo da od lin.
 Ti človekam hvalš ljubezin
 Samostancam očitaš,
 Ni človeka imena uredin
 K ga rodila mat' v raš?
 Tebe mene je nosila
 Dvesto sedemdeset dni,
 Mat gorenka tud dojila
 Al za mnia ljubezin ni?

Usak pušaunik je kalugjer,
 Ni kalugjer samostanc;
 Liste ti Jeroma ber,
 Ženskih bil je stari znanc.
 V ljubezin so živeli
 Vsi ljudje od vekomaj
 Čern' erjavi, ja tud beli
 Peršli tud u sveti raj.
 Abelar preljuba Liza,
 Znana tebi dober sta, —
 Samostanska ima miza,
 Ne Senana, mniščika.
 Če človeka umš miniha?
 Človk človeka ljubit sme;
 Tok nebodi Peuc! pauliha —
 Maš ti eno, pust' men' dve.

30. 5. 46.

Prvotno je imel Benvenut vse te verze razdeljene v tri dele. V rkp. I (91) ima „odgovor A“, ki pa ni datiran, pod naslovom „Pušhava al odgovor na „Senana“; pod „b odgovor“ je uvrstil verze z akrostihom „Prešhern“ ter jih datiral s 27. 5., dočim je dal ostalo pod „Odgovor na Senana“ z datumom 30. 5., ki ga ima tudi v rkp. II.

Ker je prejel Benvenut Prešernovo pesem po lastni navedbi 24. 5. 46, je nastal „Odgovor B in C“ nekaj dni po prejemu „Senana“, dočim je v datumu „Odgovora A“ skoró gotovo pomota, ker ga Benvenut ni mogel napisati skoro tri mesece pred prejemo pesmi, posebno, ker v rkp. I tega datuma ni. Dopustna pa je tudi možnost, da je datum pravilen, a je Benvenut pesem šele naknadno uvrstil med „odgovore“.

V prvem „odgovoru“ govori namreč samo na splošno o svetem življenju menihov, ki so zapustili samostane in se podali v puščavo. Edino v zadnjih verzih je rahla zveza z drugim „odgovorom“; v njih naglašá razliko med puščavniki, ki so bili sveti možje, in med samostanci kakor je on sam, ki niso.

V drugem „odgovoru“ sicer pravi, da je on zadnji sin „mostanke“, (njegova mati je bila doma iz Most pri Žirovnici, prim. II, 335, 357), „htabork mnih“ (tabrh, menih, ki hodi na tabrh, t. j. na dnino), ne samostanec, s čimer pa hoče samo poudariti, da ni zaprt v samostanu, marveč, da hodi veliko po svetu (prim. Prešernovega Senana, ki se vrača iz puščave v svet!); obenem hvali Prešerna, ki se je proslavil z dvema ljubezenskima pesmima: „Od železne ceste“ in s „Senanom“.

Verzi z akrostihom torej tudi še niso nikak pravi „odgovor“ ali prav za prav zagovor, ki bi ga pričakovali od Benvenuta. In zanimivo je,

da se tudi v naslednjih kriticah prav nič ne brani Prešernovih očitkov, marveč nasprotno zagovarja pravico, ki jo ima tudi menih-samostanec do ljubezni, pri čemer se poziva na sv. Hieronima in na Abelarja.

Iz obeh odgovorov je razvidno, da Benvenut „Senana“ ni sprejel z ogorčenjem, kot n. pr. Bleiweis in ostali frančiškani, ki so Prešerna pogostoma napadali z avoljo te pesmi (prim. Trdina, „Tumačenje“ na Reki 1864—1865, Ms. 393 v ljubljanski študijski knjižnici, str. 128.). Zato ni nič čudnega, če se še v petdesetih letih celó sam primerja s Senanom, ki zaman vzdihuje po ljubici, katera ne sme pri njem vasovati (II, 95). Če pa bi prišla k njemu, bi

Sturil kar Senan Venfridi;
Čuval, de si mi nespridi;

Brumno de sveto živi,
Lasu seb ne men kervi.

(II, 114.)

Venfrida, katero omenja še enkrat (II, 277), je menda ime dekleta iz latinske legende o Senanu, ki mi pa ni na razpolago.

(Konec prihodnjič.)

OBZORNIK

MARIBORSKO GLEDALIŠČE.

Idejna smer mariborskega gledališča mora biti prav tako jasno načrtana, mora prav tako sloneti na temeljih slovenske kulture in mora prav tako rasti iz posebnosti naše duševnosti kakor ljubljansko. Obe gledališči bi morali stremeti za plodnim, umetniško visokim, pomembnim in stilno uravnovešenim razvojem. Za oba zavoda morajo torej veljati izključno umetniški in kulturni vidiki; edino ti bodo uravnavali smer gledališkega ustvarjanja, ki je samo plod kulturno visokega vodstva. Zato bi nikakor ne bilo prav, če bi podcenjevali naloge mariborskega gledališča, če bi ga smatrali za manjvredno v našem duševnem razvoju, ali bi ga hoteli iz kakih vzrokov celó zapostavljati. Obe gledališči morata kazati višino naše ustvarjajoče sile, v obeh naj se zrcali naša časovna rast. Pogrešeno je torej, če smo bili doslej premalo vezani med seboj. Ta razdor, ki ima morda svoje upravičene in neupravičene vzroke, se mora odločno odpraviti. Gledališka kritika pa bo morala s primerjanjem in ocenjanjem igralsko tvornih sil do sintetičnega pregleda obeh gledališč.

Mariborsko gledališče občutno trpi zaradi brezciljne idejne smeri in zaradi neizrazitega, umetniško manj pomembnega repertoarja. Pri mariborskem gledališču je to tem slabše, ker se bolj izživlja v opereti in zapostavlja dramo. Ta neuravnovešenost razbija idejno celoto in enotnost ter zavaja razvoj gledališča na kulturno nepomembna stranska pota. Problem mariborskega gledališča je rešljiv edino z resno odločitvijo zgolj v smer drame, kar bo povečalo pomen gledališča samega in dvignilo hkratu njegovo kulturno in umetniško vrednost. Saj je itak anahronizem, če se danes slovenski človek naslaja ob plitkem vele-mestnem kiču, ki ga vendar lahko v popolnejši obliki „uživa“ v zvočnem

filmu. Močno in umetniško muzikalno delo pa bo gledališče kljub temu moralo še podpirati, seveda s pravilnim odnosom do drame.

Končno bi moralo mariborsko gledališče v igralskem in scenskem pogledu do korenite notranje preosnove. Izginiti mora prelagodno, predomače in prepovršno pojmovanje odrskega prikazovanja, ki zavaja igralca in gledalca v nepravilen medsebojen odnos in poplitvuje ustvarjalno moč. Ta skrajna lagodnost je prav posebno vidna v jezikovnem podajanju. (Govorim na podlagi treh predstav, ki sem jih letos videl.) Glede jezikovne neuglajenosti in neenotnosti je vtis mariborskega gledališča naravnost porazen. Predvsem manjka igralcem izrecno slovenske jezikovne izobrazbe. Slovenci smo se s trudom in naporom končno dvignili do že precej izoblikovanega odrskega jezika, ki ga nikakor ne smemo pačiti z dialektično mešanico. Kako naj človek hladnokrvno posluša samovoljno izgovarjavo igralcev, naglašanje besed in celó hrvatizme v izreki in besedni stavi? Tako nepravilnost bi moralo vodstvo brezobzirno odpraviti. Vsako medlo in brezciljno jezikovno izživljanje vodi v diletantizem. (Ali nam ne bi bil že skrajno potreben slovenski dramatični seminar?) Kakor boleha mariborsko gledališče na jezikovni razbitosti, prav tako se kaže velika in nedopustna hiba v slabih gledaliških prevodih. Sodim po nepesniških, jezikovno in stilno zelo pomanjkljivih slovenitvah „Karla in Ane“ ter „Cirkuške princeze“. Iz tega bi se dalo sklepati, da se gledališko vodstvo ne zaveda važnosti dobrih prevodov, ki so pač prvi pogoj uspele interpretacije, ne glede na to, da je ena poglobitnih nalog vsakega gledališča, da stremi za čim popolnejšo jezikovno in stilno dovršenostjo.

Poleg teh kratko naznačenih kritičnih opomb, ki osvetljujejo stanje mariborskega gledališča, bo morala gledališka kritika z umetniških vidikov do podrobne ocene smeri gledališkega vodstva, do presoje prave vrednosti režiserjev in igralstva. Popolnoma jasno pa je že iz naznačenih hib, da vlada v mariborskem gledališču precejšnja neurejenost, brezidejnost in brezciljnost. Po vsem tem je razumljivo, da gledališče ne more do stilnega ravnovesja in ne do pravilne rasti. Pri uprizarjanju slovenskih del, ki so v Mariboru dokaj številna, kar kaže na pravilen odnos do slovenskega dramatičnega ustvarjanja, mora vsekakor odločati kvaliteta, sicer postane gledališče zgolj preizkuševalen zavod. Skrajna rigozornost v tej smeri pa tudi ni upravičena. Na podlagi te presoje bo mogoče uravnati mariborsko gledališče v tisto smer, ki bo za našo kulturno rast plodna in ki bo gradila naše gledališko ustvarjanje. Kritika posameznih uprizoritev naj utemelji te zgolj idejno naznačene misli.

1. L. Frank: „Karel in Ana“. — Povojna drama L. Franka je izrazito poglobljena v prikazovanje notranjega dogajanja. Celotno vzdušje je usmerjeno v psihološko dramo kljub nespretnemu uvodnemu prizoru, ki razblinja enotnost dogajanja in dokaj shematično podaja kočljiv življenjski in duševni problem. Pisatelj se je tu in tam preveč naslajal ob golem slikanju povojne erotične razbitosti družinskega življenja, preveč je nagrmadil včasih le opisujočega dogajanja in oseb (n. pr. prvo dejanje, Marija in njen mož) in se zadovoljil z naivnim motiviranjem oseb in njih svetov. Pri psiholoških orisih je tu in tam mnogo sentimentalnega lirizma (monologi) in prelagodnega poetiziranja; prepovršno so zajeta notranja trenja oseb, tudi njih odločitve so prenavanje in preenostavne (končna Anina odločitev!). Gibalne silnice oseb so precej nestvarne, posebno v dramatičnem trenju. Ljubzen Riharda do Ane

je zgrajena na zgolj čuvstvenem sozvanjanju, isto je s čuvstvom Marije do Karla. Toda kljub nekaterim stilnim in sceničnim nabreklostim, kljub preenostavni dramatični zgradbi je igra odrsko sveža, tu in tam zelo učinkovita, v celoti snovno zanimiva in nekajkrat psihološko močna. Drama pač izdihava v celotni zasnovi nekoliko nad realnostjo dvignjen svet, ki je odmaknjen navadni preračunanosti. Zato nikakor ne prenese pregrebega podajanja niti ne prestvarnega pojmovanja, ker zdrkne sicer v spolzkost in telesnost.

Uprizoritev „Karla in Ane“ je bila režijsko in igralsko popolnoma zgrešena. Režija J. Koviča, ki je dramo tudi nepesniško in slabo prevel, je izrecno poudarila vsa šibka mesta v igri. Zaradi pregrebega podajanja so odpadli vsi psihološki odenki in celotna uprizoritev je preočitno kazala zgolj mrzlo ogrodje. Inscenacija drame je bila neskladna in ni ustvarila pravega vzdušja (Anina soba). Največja hiba neuspele režije pa je tičala v izredno nespretni igralski režiji. Psihološki, problemski in čuvstveni prizori so bili docela neizdelani. Pri psihološki drami je navezan igralec na poglobljeno igro, le tu se razodeva njegova oblikujoča moč. Zato je nujno, da so igralci ubrani v celoti. Režija je v tem popolnoma odpovedala in ostala le pri zunanosti. Odtod popolna razbitost v celoti in potankostih. V režiji ni bilo niti stilne razvojne črte niti dramatičnega naraščanja; delo brez vsake notranje režije.

Posamezne igralske stvaritve so bile medle, brez igralske moči in poglobljenosti. Večjidel so igralci le mrtvo prednašali besedilo. Pavle Kovič kot Rihard je izvedel svojo zelo težko vlogo omahujoče neznačilno, nikjer ni segel v globino, ni ustvaril odrskega lika, temveč je le jezikovno in mimično obnavljal besedilo. Ana Elvire Kraljeve je bila sicer parkrat za malenkost igralsko občutena, a v celoti je bil njen lik zgolj mrtev shema brez igralske prepričevalnosti. Jože Kovič je bil v zadnjem dejanju le za hip verjeten, a tudi njegov lik je bil v celoti popolnoma medel. Anica Savinova kot Marija in Maks Furijan kot paznik ujetnikov sta istotako bila igralsko in jezikovno neznačilna.

2. Radivoj Rehar: „Učlovečenje“. Reharjev „misterij življenja“ v 16. slikah je zapoznalo delo zgodnjega ekspresionizma, ki se je pri nas odzval v letih 1920 do 1925 in je danes že popolnoma odmrl. „Učlovečenje“ ni ne literarna ne odrska novost. Predvsem to delo ni drama, česar se je pisatelj najbrže sam zavedal, ko je igro imenoval misterij. V dramatičnem smislu pa je le bled shema brez notranje življenjske sile, saj je celota zasnovana preabstraktno in so ljudje zgolj sence nekega imaginiranega življenja. Tudi ni v igri nikakega hotenja, nikakega dejanja, niti dramatičnega trenja. Zasnova igre je zelo miselna, neka besedna in metaforična bujnost zakriva njeno skromno ogrodje, ki je precej nepesniško odeto v prispedobe, poetične opise, čuvstvene izlive in okraske. Vrhu tega je „Učlovečenje“ vsebinsko nejasno, si miselno oporeka in je v ideji nedosledno. Igra kot celota je en sam monolog, ki ga prepletata še monologa Nje in Žene, in je razdeljen na tri miselne dele: Iskanje, Beganje, Spoznanje, s prologom in epilogom. Osrednje vsebinsko pisateljevo izhodišče je temeljilo v prikazovanju razvojne življenjske poti moža (Njega) od rojstva v neznano odrešitev. Pisatelj je to vsebino opisal še z razočaranjem moža ob ženi, z doživetjem smrti lastnega otroka in z neutšenim hrepenenjem za končnim spoznanjem življenja in smrti. Reharjev junak (On)

je neke vrste moderni skeptik (pisatelj ga je našel v Goethejevem Faustu in ga skromno prenesel v svoje skrajno avtobiografsko vzdušje), ki išče rešitve življenjske uganke v knjigah, gre za ženo, ki ga vabi v življenje, blodi od nje vase in se iz doživljanja smrti končno skuša ločiti od sveta v neki zelo nejasen in meglen svet neznanih razodetij. Sploh je stvarnost popolnoma razblinjena z nekim brezdušnim ozračjem, ki je pesniško in odrsko precej mrtvo. Avtor spremlja svojega junaka po njegovi življenjski poti z medlim dialektičnim in aforističnim meditiranjem o vseh mogočih stvareh, ki nikakor ni usmerjeno v idejno in vsebinsko dograditev dela. To duhovičenje, ki je prepleteno z vsemi mogočimi, danes že obrabljenimi izrazi, z dolgoveznim „qui pro quo“, omljednimi lirizmi in čustvenimi izlivi, nikakor ne učinkuje pesniško. Osebe v drami so blede in brezkrvne, so le posebljene pisateljeve ideje. Zato niso med seboj vzročno zvezane in ne tvorijo nikakega dramatičnega dogajanja, niso pesniško notranje nujne, ampak so le ilustracija besedila. Celota je poleg tega preosebna; slike so vsebinsko premonotone, meditativnost v njih se ponavlja, zato ni nikakega gibanja in ne pravega pesniškega niti dramatičnega učinka. Preabstraktno prikazovanje življenja, četudi v mističnem vzdušju, ni dramatično. Stilno in pesniško je Reharjevo „Učlovečenje“ neskladno, preračunano na precej običajno ponazorovanje misli, na melodijo zvoka in na nejasno prispodabljanje. Prevečkratno ponavljanje istih misli in figur delo še bolj razkraja. Le tu in tam se utrne notranje doživeta in pesniško oblikovana beseda, ki pa utone v celotni neubranosti.

Režija *Hinka Tomašiča* je delo odrsko prikazala z ilustrativno inscenacijo, običajnimi zavesami, temačnostjo, glasbo, melodičnimi okraski (recitativni zbor) in s projekcijo posameznih slik. Kljub že znanemu načinu inscenacije je režiser vendarle parkrat vprizoritev poglobil, dasi je občutno motilo premonotono podajanje in premalo naraščajoče recitiranje. Igranje se je izživljalo le v boljšem ali slabšem recitiranju, zato ni mogoče izreči o igralcih zaključene sodbe. Z razumevanjem je prikazoval *Vl. Škrbinšek* glavno in preosebno vlogo (Njega), dasi je tu pa tam utonil v preveliko enoličnost in jezikovno ni bil popolnoma izglašen. V splošnem pa je bil v recitaciji jasen in razumljiv. *Elvira Kraljeva* kot *Ona* je bila manj skladna v recitaciji, dasi je kljub jezikovnim hibam nekajkrat igralsko zaživela. *Emma Starčeva* kot *Žena* je bila medlejša.

3. *E. Kalman*: „*Cirkuška princesa*“. Poudariti moram sicer veliko umirjenjše in prijetnejše izvajanje „*Cirkuške pincese*“, ki je bila bolje uprizorjena od običajnih ljubljanskih operet, dasi nikakor ne zagovarjam uprizorjanja takih vsebinsko plitkih in glasbeno prelagodnih del, ki služijo občinstvu za plehko zabavo. Stvar sem si ogledal edinole zaradi izvedbe. Dasi je ta v splošnem uglajenejša, vendar občutno moti premalo razgiban in glasovno pomanjkljiv zbor, slabo izvedeni plesi, razne scenične nedoslednosti in končno *izredno* slaba izgovarjava. (Truhovičevo neverjetno pomanjkljivo, nejasno in jezikovno mešano govorico moramo odločno odkloniti!) Med igralci je bil najvidnejši *Vl. Škrbinšek*, najsi te vloge ne morem prištevati k resnim kreacijam. Prijetnemu glasu *Pavle Udovičeve* manjka uglajenosti in pevske izčiščenosti.

Anton Ocirk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Rabindranath Tagore: *Dom in svet*. Roman. Po angleškem besedilu poslovenil Vladimir Levstik. Ljubljana. Tiskovna zadruga. 1930. 262 str. (Sodobni roman, I.)

Izvirno literarno tvorstvo raste iz nepreračunljivih duševnih energij naroda in dobe. Vsakokratni značaj in kakovost umetnin je po pretežnem in najpomembnejšem delu dar slučaja, verjetneje tudi sad neke skrite nujnosti. Iz tega slučaja ali iz te nujnosti dobiva zavestno kulturno hotenje pogon, ne more je pa nadomestiti. Ako bi se zanašal narod na neizčrpnost lastnih ustvarjalnih sil, bi utegnil duhovno usahnuti, kadar bi njih vrelci po naključju notranjih ali zunanjih okolišnosti za neko dobo uplahnili. Tedaj lahko zlasti dobri prevodi izbranih del oddajo svežih tokov v izsušene struge in pomagajo vzpeti most, ki naj vodi na obrežja novih odkritij literarne tvornosti. Toda tudi v dobah najvišjega ustvarjalnega razmaha so prevodi neobhoden sestavni del slovstva. Izvirna dela so najdragocenejša, prevodi pa često jasneje razodevajo višino kulturnega hotenja in odgovornosti. Prevajanje mora biti smotreno uravnano, po izberi med deli, kakovosti in po kulturni potrebi.

Zbirka „Sodobni roman“ je zasnovana po vzgledu sodobnih založniških podjetij, katerega je pri nas uspešno uveljavila založba „Modra ptica“. Zbirka Tiskovne zadruge se razlikuje od podobnih zbirk v tem, da ne upošteva samo zapadne literature (Conrad, Baroja), ampak tudi vzhod (Fedin, Tagore), ki nam je silno blizu. S pričujočim Tagorejevim delom „Dom in svet“ smo spoznali v velikem Indijcu tudi romanopisca, kot smo doslej poznali zlasti pesnika.

Osrednje dogajanje je silno preprosto in poteka v trikotniku, ki ga tvorijo glavne tri osebe. Fabula pa se zaplete šele, kot stopi med nje Amulja. Vse drugo se podreja in je pritegnjeno predvsem toliko, kolikor določa smer njihovem osebnemu razvoju. Kljub temu gre še za nekaj drugega kot samo za enkratno usodo treh ljudi. Med njimi in od njih se tko pomembni odnosi, vse življenjsko območje romana je simbolno dvignjeno. Prikazano življenje izžareva skrivno silo in je dojeto v toliki širini in polnoti, da postaja podoba Indije in njenega življenja, podoba njenih večnih osnov in njenega sodobnega položaja, kjer se stare oblike tarejo ob novih gledanjih in ob vidikih zapadnega sveta.

V uvodni ekspoziciji I. (in deloma II.) poglavja je potek romana tudi psihološko utemeljen in v okolju zasidran. Nikhil, maharadža, sin stare rod-bine, a sodobno vzgojen, in Bimala sta preživela devet let v srečnem zakonu. Dasi nista dosegla zadnje ubranosti v ljubezni in v njej razodela vsega svojega bistva, je njuno razmerje neskaljeno, dokler se ne pojavi svadeško gibanje. Bimala se navduši za osvoboditveni pokret, Nikhil pa ne, ker zavrača vsako nasilje. Odtujitev med njima postane usodna, ko nastopi sam voditelj svadeškega gibanja Sandip. Z njegovim prihodom se sproži razvoj romana. Usoda Bimala, Nikhila in Sandipa se začne prepletati in življenje udejstvi lastnosti, ki jih ti trije doslej niso poznali na sebi.

Bimalo — sen o pravljičnem princu in želja po vnanjem blesku lepote, ki sta izvirala iz otroških let, sta tedaj že davno obledela — pritegne ognjevit Sandip, ki izprepleta češčenje do domovine in češčenje do Bimala. Ona spozna,

da sta v njej dve bitji. Njeno drugo, dotlej neznano bistvo prevzame blazna strast. Duh uničenja je, ki je poln zapeljive sladkosti in ki jo vleče k Sandipu. Sama sebi se zdi utelešena moč domovine. Njen notranji razkol dobi skrajno napetost, ko prevzame žrtev in obljubi Sandipu 50.000 rupij za domovinsko stvar. Bimalina blaznost doseže višek. „Zame ni bilo ne dobrega ne zlega, samo smrt, prekrasna v svoji zapeljivosti.“ Toda tedaj zasliši dečka Amulja, Sandipovega učenca, kako se je namenil, da ubije blagajnika, in obide jo groza. Zbudi se ji želja, da bi rešila otroka. V silnih vzplamenitvah se poslej še zmerom oglašča uničevalna strast. A Bimala se vse bolj oddaljuje od Sandipa.

V Bimali sta združeni dve bitji. Dvojni strani njenega bitja ustreza njen dvojni odnos do Nikhila in Sandipa. V njiju kakor da sta utelešena dva nasprotna principa. Toda vsak od njiju nosi v sebi tudi nasprotni pol, zato sta živa človeka in ne le shematična lika. Nikhilov učitelj pravi, da „imata oba isti ritem, čeprav gresta v rimah vsaksebi“. Prevladujoča poteza Sandipovega značaja je strastna pohlepnost. Njegov etos je etos uspeha, nasilja. Vendar priznava: „Rojen sem v Indiji in strup njene duhovnosti se pretaka po mojih žilah.“ Tudi on mora spoznati, da so v njegovem značaju strani, ki dotlej ni vedel zanje. Priliko bi izrabil, pa se ga loti „slabost“.

Nikhil si je zamislil popolno ljubezen in po tej zamisli uravnaval razmerje med seboj in Bimalo. Bimala naj bi mu bila pomočnica pri ustvarjanju samega sebe. V ta namen jo želi povesti z doma v širši svet. Ne dopušča, da bi mu Bimala izkazovala česčenja. Temu rahlemu neskladju v ljubezni se pridružuje neko nesporazumljenje: „Bimala me v nečem ni bila razumela. Ona ni mogla pojmiti, da je sleherni raba sile v mojih očeh slabost. Samo šibki si ne upajo biti pravični . . .“ Svadeškemu gibanju se ne pridruži: „Trinoštvo za domovino je trinoštvo zoper domovino.“ Vdano prenaša, ko se mu Bimala odtuja. „Da bi rabil silo? Čemu neki? Kaj more sila zoper resnico?“ Skuša najti čist odnos do dejstev in dogodkov in poglobiti spoznanje. Ve, da ni eden izmed tistih, ki bi znali spontano pritegniti nase okolico. Končno se mu odkrije pravi pogled v samega sebe, spoznanje, da je bil on, nasprotnik nasilja in suženjstva, vendarle zmeraj nagnjen k trinoštvu: „Dokaj nasprotstva je bilo v moji želji, da bi spravil svoje razmerje do Bimala v trdno, ostro očrtano in popolno obliko. A človeško življenje ni določeno v to, da bi mu dajali trdne oblike . . . Ves ta čas nisem spoznal, da je najbrže prav to moje nezavestno trinoštvo krivo, da sva se počasi oddaljila drug od drugega . . . V tem, ko si izkušamo ustvariti pomočnico in tovarišico, si pokvarimo ženo.“ V smislu tega spoznanja se vda Bimali, da opravi česčenje. Bimala in Nikhil sta se našla. Odpravljata se na pot v svet. Tedaj pride vest o nasilstvih upornih muslimanov. Nikhil gre brez orožja posredovat. Bimala čaka usode. Ko ugasne večer, se vrne Nikhil težko ranjen, Amulja mrtev. Nedoločen je konec in skrivnosten — življenje je nedoločno in smrt skrivnostna. Svetost stvarstva in vdanost usodi, moč brez sile — vse razodetje romana je strnjeno v zadnji živ prikaz.

Romanu je dal avtor obliko trojne izpovedi v dnevniku. Izmenoma pripovedujejo glavne tri osebe. V tej obliki osebne izpovedi se docela sprošča močni lirični osnovni element romana, ki se giblje v vseh odtenkih med ekstazo in meditacijo. Vsak dogodek je prežarjen v neposrednem čuvstvenem valovanju doživetja, v to valovanje je ubrano bogastvo prirodnega okolja in

barvitost izraza, iz njega raste blesk in občutje celote. Trojnost pripovedovanja pomnožuje vidike, eno življenjsko dejstvo se lomi in tolmači v treh duševnih smereh. S to večstranostjo osebnih zrcaljenj je podan neki nadoseben, objektivni činitelj, zlasti se pa dviguje razmah celote. Avtor njih zaporednosti izvablja formalne in simbolne učinke. Svojevrstni stiki in kontrasti, vzporedbe in odjeki dosežajo razen učinkovitosti, ki jo zgolj tehnično pogodijo, često še neki simbolni poudarek (n. pr. str. 66/67.).

S prevodom je Levstik znova pokazal svoje prevajalske sposobnosti. Vešče je podal živost in občutje celote. Prožnost izraza in obsežno besedje sta mu omogočila, da je poustvaril vso barvitost Tagorejevega sloga. Prevod se močno drži teksta, a je v besedi in skladnji ves domač. Zdi se mi pa, da je prav stremeljenje, da bi ostal jezik pri skrajni zvestobi originala vendarle pristen in domač, vsaj deloma vzrok, da prevod ponekod ni čustveno dovolj ubran. Levstikov jezik je vseskozi klen, ni pa povsod prečiščen. Prevajalec za Tagorejev nad vsakdanje dvignjeni slog ni našel vselej dovolj žlahtnega izraza. Kdo ne čuti neskladja n. pr. v stavku: „Jaz sem Kalin častilec in nekega dne ji bom resnično služil s tem, da *posadim* Bimalo na njen oltar, na oltar uničenja?“ (str. 96.). Ubranstvo zadnjih strani knjige moti stavek: „Glasovi noči *se šemijo* na vse mogoče načine“ (str. 261.). Levstikov prevod je zlasti plastično in šele potem tudi emocionalno dognan. Prevajatelj je vselej točno pogodil sliko, toda mestoma je ni čustveno poglobil in strnil z doživetjem, katerega naj sporoča. Poudarjam pa, da so to le posamezne hibe, ki ne morejo zatemniti velikih Levstikovih prevajateljskih vrlin. Saj se je ognil nasprotne, mnogo hujše in ob Tagorejevem lirizmu nevarne napake, namreč osladnega čustviteljstva.

P. Pajk.

Felix Timmermans: Župnik iz cvetočega vinograda. Avtoriziran prevod iz flamsčine. Prevedla Zdenko Knez in dr. Rajko Ložar. Opremil arh. Ivo Spinčič. 1931. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 161 str.

Tudi druga knjiga „Leposlovne knjižnice“ obravnava religiozni problem.

Avtor je častilec Frančiška Asiškega, njegov Bog je enostaven, svetel in preprost. Pot do njega je: „otročko verovati in iti veselo, ponižno k luči, ki sveti na koncu.“ (153.) Toda taka vera ni dana vsakemu, to je milost, ki jo prejmejo le nekateri. Tako vero ima Leontina, ena izmed onih, „ki padejo kakor cvetje iz božjih rok čez ozidje sveta in tam razširjajo svoj čudoviti vonj“. (157.) Tako vero ima njen stric, ki čuti v vsakem utripu zemlje samo pesem hvalnico Bogu. Svoje župnišče je nazval „Cvetoči vinograd Gospodov“ (21), saj „Bog je vinograd, ali tudi dober vinogradnik“ ... „in mi ljudje smo grozdje njegovega vinograda. Koža in koščice — to je naše telo, vino — naša duša.“ (30.) Leontina se mu zdi kot najčudovitejše vino, „sveža in sladka, otroška in pogumna, polna vdanosti in bogatega zaupanja.“ (159.)

Izidor pa, ki ve, da je Leontina zanj drugače izgubljena, hrepeni po tej veri in nad vse vdano čaka na čudežno razodetje. Toda zaman. Župnik je prepričan, da je Izidor „ena izmed onih mračnih duš, ... pol luč, pol tema; in te se spremene manj nego zakrknjene duše zločincev ali bogokletnikov“ (101), zato prepove Leontini njeno ljubezen do njega, da bi ne izgubila Boga „in naredila iz svoje duše gnezdo hudičevo.“ (103.) In Leontina se žrtvuje in doseže s svojo svetniško smrtjo milost, da Izidor čudežno zaveruje. Izidor pa

je poln hvaležnosti; on jo je umoril, vendar ni žalosten in se ne čuti krivega; saj je nov grozd, ki ga je Gospod „določil za svojo nebeško čašo.“ (158.)

Vsa knjiga ni drugega kot ena sama dolga, često tudi dolgovozna pesem. Vse, kar ni neposredno pesnikova last, kar je odmev nekega objektivnega sveta, ki je njemu, harmonično zaokroženi enoti, tuj, je neumetniško. Karakteristika oseb je okorna, pada često iz celote in se razblinja. Izidorjeva razkrhanost, njegovo bogoiskateljstvo ni psihološko plastično, je neživljenjsko — tuj svet, ki ga nerazdvojeni pesnik pač opisuje z besedami, a ga ne doživi. Moment, ko Izidor čudežno zaveruje ob umirajoči Leontini, ni prepričevalen, tako da Leontinino trpljenje in smrt izzvenita kot neutemeljeno nasilje fanatičnega župnika. Kajti dokler bo Leontina zmožna ljubiti s tako poduhovljenostjo vse, kar je lepega in dobrega na Izidorju, bo njena vera v Boga, če ji je bila dana po naravi, samo rasla. In če je Izidorjev duševni preobrat sploh na kak način mogoč, je v sožitju z njo. Sicer se pa njegova narava, njegovo bistvo kot tako protivi doživljanju Boga v taki obliki, kot je lastna Leontini in župniku, zato je čisto napačno, iz tega sklepati na trmo in trdovratnost, kot to dela župnik, ki vidi v Izidorjevem stanju učinek slabih knjig in sovražnega časa. Če bi bilo samo to, bi bila „spreobrnitev“ možna.

Najvišja oblika sožitja je toleranca in težnja, da pride vsakdo do „svoje podobe“, kot jo narava zahteva od njega, ne pa, da si jo krivenči po tuji obliki, za katero nima dispozicij. — Neposredno umetniško učinkuje le Leontina, ko n. pr. instinktivno sledi svojemu elementarnemu gonu in pade Izidorju brez misli okrog vratu, pri čemer ga docela pozabi „spreobračati“, dočim ostane absolutizem njenega brezobzirnega očeta in omlednega strica le sila, ki jo bo vsak svobodno misleč človek z ogorčenjem odklonil.

Kajti če župnik izgovori pomembne besede: „Vse življenje je boj, in ako padete, se vam bo odpustilo, če ste se poprej borili. Padeč brez boja pa je pokvarjenost duše“ (61), in četudi Leontini poudarja, da se mora Izidorju odreči prostovoljno, na podlagi samostojne odločitve, je to le lepa krinka, dočim o kaki „svobodni volji“ pri Leontini pač ni govora, ker mora vsak na prvi hip spoznati, da je v svojih sklepih docela pod vplivom župnikove volje in župnikovih besed.

Delo moti vsiljiva tendenčnost v obliki teoloških tirad, ki mu jemljejo precejšnjo mero umetniške neposrednosti.

Vse je ena sama molitev, toda ne koral, marveč enoglasna struna, ki izzveni radi preprostega ponavljanja iste variirane teme često v monotonost. Ta enostavnost je včasih le preveč iskana, ta preprostost le preveč umetna, ta sladkobna dobrotina in solzljiva vedrost le prečesto — manira.

Pesniški izraz se razblinja zaradi svoje baročne simbolike (n. pr.: „In tedaj zledene rože njegovih nebeških čuvstev“, 31). Ljubi po večini blede, mehke barve, ki utrujajo radi preobilice enakih primer in okraskov. Iskana primera, ki sicer lahko učinkuje, ob pogostem ponavljanju, čeprav v drugi zvezi, izgubi svojo lepoto. N. pr.: Župnik „dela žametne kretnje“ (25), pršivec „je kakor žamet“ (30), „po žametastem, sinjem dežju“ (31), tišina kakor „neviden žamet“ (83), „v žametasti sinjini sence“ (91), „v žametnem mraku“ (101), „sence njenih dolgih trepalnic leže kakor žamet“ (137); sinje so: oči, dež, dim, cerkev, obrisi cerkva, obraz, nebo, žile, griči, pomladno jutro, pobožnost, poslikana vojašnica, rože, trakovi, vaze itd. Poslednje pa je bolj krivda

prevajalcev, ki sta dosledno prekrščevala lepo modro barvo v pesniško-papirnatost sinjino, ki prav radi tega, ker jo v življenju tako redko rabimo, vzbujajo pozornost ob prepegostem ponavljanju.

Ker ne znam flamsko, sem primerjala slovenski prevod z nemškim (prevedel Peter Mertens, Insel-Verlag, Leipzig, 1930), ki je mogoče svobodnejši, katerega učinka pa slovenski ne dosega. Saj ni glavno, da se prevajalec dosledno ravna po originalu in suženjsko prevaja besedo za besedo, temveč, posebno pri liriki, kamor prištevam v precejšnji meri tudi „Župnika“, da vzbudi isto občutje, isto doživetje. Tako delo zahteva od prevajalca pesniške tvornosti in popolnega razumevanja avtorjevih fines kakor tudi fines slovenskega jezika. Drugače se lahko primeri, da prelije najtanjši ritem v banalno prozo.

Najbrže si je tudi avtor dovolil nekaj primer, kakor: „Rahel veter, hladen kot hruška“ (141), toda večina teh primer se v nemščini lepo čita, dočim so v slovenščini stilistično nemogoče. N. pr.: „leichter Dunst... blau und zart wie Pflaumenhauch“ — „lahna koprena, ... sinja in nežna kakor nadah sliv (30); „die Pflaumenbäume jauchzen beinahe rot“ — „slive ukajo rdeče“ (42); „ist um alle Dinge eine pfirsichweiche Stille gewachsen“ — je „zrasla tišina kakor breskvast puh“ (83); „und sieht bittersüß auf die schönen Blumen“ — „zre grenko-sladko lepo cvetje“ (90); „Dort hängen wohl die meisten Madonnen, mit Namen wie Rosenduft“ — „Tam visi pač največ Madon, z imeni kakor vonj vrtnic“ (115); „Ihr Leben war eine goldene Musik, belauscht im klingenden Lichte der Gegenwart Gottes in ihr“ — „Njeno življenje je bilo zlata godba, katero posluša v zveneči luči božje pričujočnosti v sebi“ (139); „die, jeder wie eine feurige Zunge, einen schwellenden Ton von sich geben“ — „ki zvene opojno kakor ognjene (154) vrtavke“ itd. Iz jezikovnih so se rodile včasih tudi pomenske nerodnosti. N. pr.: „wie kostbare Zauberbücher und schlafende Kräfte“ — „kot dragocene čarobne bukve in speče sile“ (17); „Das sein Herz mit Honig überschüttet“ — „Obda srce z medom“ (49); „Barbara ist für Leontine zu einer tröstenden Salbe geworden“ — „Postala je Leontina [tiskovna pomota?] kakor hladeče mazilo“ (74); „dann würde mein Herz noch immer sein wie eine Rose, die fromm ihre schönsten Düfte zu Dir sendet“ — „bo moje srce še vedno *Tvoje* kakor vrtnica, ki pobožno pošilja k Tebi svoje vonje“ (100); „Es ist die Stunde, da ein Garten von Lampen aufblühen wird“ — „V tej uri bo zažarel vrt luči“ (112); „ein Teller mit der Flucht nach Ägypten muss geleimt werden“ — „kjer je treba zalepiti neki krožnik z begom v Egipt“ (116). Nepoznanje jezika kažejo tudi take-le tvorbe: Vera je „darilo, nadarjenost“ (97, nem. „ein Geschenk, eine Gabe“); „Kaj li je spalo v njem?“ (138); „Katere duša ga je cvetno (!) obdajala“ (156, nem. „deren Seele ihn blühend umgab“); kopičenje besede „kakor“; za nikalnico akuzativ: „si ne upa ... odrezati vse upanje in hrepenenje“ (84) i. dr. Oprema je lepa. *Marja Boršnik.*

Žgeč Franjo: Ali spolna vzgoja res ni potrebna? Založba in tisk Ljudske tiskarne, d. d. v Mariboru. 1931. Cena 8 Din.

V tej knjižici, ki z Uvodom vred obsega 96 strani osmerke, pisatelj v obliki dvogovora s svojo soprogo razpravlja o spolni vzgoji. Vir vsega dela, ki ga toliko srečavamo v spolnem življenju današnje družbe, je v tem, da je „spolna vzgoja pomanjkljiva ali popolnoma zavožena“, ali drugače rečeno,

da človek ni že kot otrok na čisto neprikrit način od staršev izvedel vse resnice o bioloških platih svojega postanka. V prvi polovici tega dialoga se pretresa pomen otroških let, v drugi pa pomen dozorevajoče ali pubertetne dobe za spolno vzgojo. Razprava je pisana v neobičajno toplim, na čitatelja s te strani dobrodejno učinkujočem tonu in pa, to je treba na žalost pri nas še posebej naglasiti, v jako lepem, skrbno izpiljenem jeziku.

Žgeč velja za pedagoškega reformatorja in se tudi sam ima za takega. Avtomobilski kralj Henry Ford pravi v uvodu svoje branja vredne knjige „Mein Leben und Werk“, da „izboljševalcem sveta“ posvečamo vse preveč pozornosti. Duša takemu reformatorju je v prvi vrsti negativno usmerjena: uničiti to, kar je, da bi se potem zgradilo kaj boljšega. Tak človek da bi najraje raztrgal vso srajco, ker njen gumb noče prav v gumbnico. A da bi povečal gumbnico, to mu ne prihaja v misel.

Tudi Žgeč je nekam tega mnenja, da je šele „moderna“ vzgoja zares vzgoja in da se zlasti prava spolna vzgoja pričinja stoprav — ž njim pa njegovimi prijatelji in znanci. In tako Žgeč n. pr. vedno znova poudarja, naj bi vendarle uvaževali, da je spolna vzgoja samo delec v celotnem kompleksu vzgoje. Toda, ali dr. Žgeč res ne ve, da je celotnostni ali totalnostni vidik v vzgojnem prizadevanju dandanes vsaj vsem resnejšim vzgojeslovcem že nekakšen pedagoški abc?

Pa tudi sam naslov knjižici „Ali spolna vzgoja res ni potrebna?“ je tako formuliran, kakor da ljudje dandanes kar ničesar nočejo slišati o spolni vzgoji! Ali v istini se zadnjih 30 let na moč mnogo v živi in pisani besedi razpravlja širom Evrope o tem predmetu. Zato ker ne morem verjeti, da bi to ne odmevalo tudi vse do naših slovenskih ušes. Sicer pa je že „prosvetljena“ doba v 18. stoletju krepko rečevala te probleme ter n. pr. filantrop Salzmann („Über die heimlichen Sünden der Jugend“, 1780) v docela „modernem“ smislu zahteva že za otroka spolno „Aufklärung“ brez pridržka.

Pred vojno, bil sem še gimnazijski profesor, me je iz občutene potrebe mamila misel na obširnejšo študijo o spolni vzgoji. Preprečilo pa jo je še nujnejše delo. A pri zbiranju in študiranju internacionalne literature, ki zadeva ta predmet, sem se uveril, da je zdaleka najboljšo knjigo o tem vprašanju že pred 25 leti napisal, ne ustrašite se — katoliški duhovnik Franz Walter,¹ profesor teologije na Münchenski univerzi. In tudi danes, prebravši Žgečevo razpravo, ne najdem razloga, da bi to vrednotno sodbo revidiral.

Drugi del Žgečeve razprave (pubertetna doba) ima neprimerno višji znanstveni in etični nivo kakor pa prvi (otroška leta). V drugem delu namreč govori *praktik* Žgeč, tisti v svojih šestokrat izbornih domislekih in zdravih instinktih krepko zakorinjeni Žgeč, ki se ga še iz njegovih študijskih let vsi radi spominjamo — in to je prava, močna ter kulturno pomembna stran njegove pedagoške osebnosti. Tukaj, glede na vzgojstveno prakso rad vprašam: gospod doktor, kako bi Vi to in to naredili? A v prvem delu svoje knjižice hoče Žgeč biti teoretik, ideolog, pa se je pokazal, naj se mi beseda ne zameri — diletanta.

¹ Franz Walter, Die sexuelle Aufklärung der Jugend. Notwendigkeit, Schranken und Auswüchse. Mit besonderer Berücksichtigung der sozialen Verhältnisse. 2. izd. 1908.

Že Walter svetuje, podobno Žgeču, da se v spolni vzgoji otroka nikar ne ravnajmo nemara po sicer čestokrat modrih besedah: srebro golk, zlato molk, ampak, da je staršem nujna dolžnost, otroka resnično, kajpa o pravem času, poučiti o spolnih rečeh. Samo da ne kadarkoli! Glavno tukaj ni to, da deček ali deklica pride do spoznanja, temveč kako se jima razodene resnica in pa kako nanju učinkuje nравstveno. In niti tega ni treba, tako naglašá Walter z izredno finim taktom, da otroku kar mahoma ponujaš trdno in težko jed, vse po danih okoliščinah, marveč zadostuje tudi lahko mleko slutenj, ki so napol resnica napol poezija, ali še boljše — zrno resnice v poetični preobleki.

A Žgeč, ki hoče pred otrokom kar razgrinjati vso anatomijo maternice, spolovil, posteljice itd., se pač bore malo razlikuje od prej omenjenih filantropskih pedagogov, ki se niso obotavljali niti pred zahtevkom, da bi naj otrok, ako le mogoče, prisostvoval kakemu porodu, da se mu neprikrito razodene vsa resnica o spolnosti.

Žgeč se v svojih izvajanjih rad sklicuje na znanstvo in znanstveno pedagogiko ter hoče pač i biti znanstveno usmerjen pedagoški pisatelj. Toda v njegovi razpravi hudo pogrēšam tega, kar bodi izhodišče in konec pravega znanstvenika — *spoštljivost* pred danimi dejstvi. Saj bi sicer ne bilo menda mogoče, da bi sramežljivost, devištvo, dosedanje prizadevanje za spolno vzgojo (Foerster!) kar po vrsti pahal v ropotarnico med staro šaro, češ — da z vsem tem ne ve kaj početi! Zlasti pa bi ga taka spoštljivost bila obvarovala pred najusodnejšim korakom: da *psihoanalizo* kar telle quelle istoveti psihologiji spolnega življenja. Menda ga danes ni res izobraženega človeka, ki bi mojstru Freudu, očetu psihoanalize, hotel kratiti ogromno zaslugo, da je kulturni svet v velikem slogu opozoril na *podzavestno* plast naše duševnosti in zlasti še na velepomembno dinamiko pojava, ki se imenuje *pregon* (Verdrängung) duševnih doživljajev. Toda, kdor nam hoče resno osvetljevati utripe otroške spolnosti, ta bi se pač moral dobro zavedati, da je v kavzalnem pojmovanju človeške duše, kakor ga zamišlja Freud, marsikaj zelo — „fragwürdig“ (Max Scheler). Na tako nepreizkušē temelj se nikdar ne dá graditi solidna stavba spolne vzgoje! Prav tako bi trebalo več previdnosti glede na Adlerjev dokaj sporni pojem o otrokovem čutu *manjvednosti*, s katerim Žgeč kaj rad operira. Pa še to in ono bi se dalo prigovarjati.

Sam sodim tako, da naj oče ali mati otroku pravočasno in primerno razkrijeta resnico o spolnih tajnah človeškega življenja. Toda če bi me kdo vprašal, je li Žgečeva razprava priporočljivo vodilo širši javnosti, osobito staršem, bi mi vest velevala reči: rajši ne. Grobschmiedarbeit. K. Ozvald.

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Časopis za zgodovino in narodopisje, ki ga izdaja „Zgodovinsko društvo v Mariboru“, je v svojem XXV., jubilejnem letniku prišel v svet, obložen bogato „koker eniga kupca baraka“. Na uvodnem mestu obravnava mar-

ljivi raziskovavec našega narodnega prava, M. Dolenc, „Ljudsko pravo pod žužemperško in soteško gorsko gosposko od konca 17. do začetka 19. stol.“ (1—88). Razprava je pisana v prvi vrsti za juriste, vendar pa se je pisatelj potrudil, da jo približa tudi širšim krogom. Taka tež-

nja zavaja v nevarnosti, ki se jim je večkrat težko ogniti; o tem naj sodi strokovnjak. Drugi bomo z veseljem vzeli na znanje tekst nove „gorske pravice“, slovenski prevod iz 18. stol., tukaj prvič natisnjen, in veseli sprejeli razlago besede „mejaš“ v znani naši pesmi o sv. Urbanu. Manj veseli bomo nad jezikom razprave: pisava „povšji“ in izrazi, kakor „je napravil duhovnik kmetu poslednjevoljno odredbo“ (str. 45) kakor še marsikaj drugega vendar preveč dišijo po strokovnjaški tuščini in ne kažejo ravno preveč respekta do jezika glasila, v katerem je članek priobčen. Tudi ni običajno, da bi kdo študijo, ki mu jo je omogočila z denarno podporo kaka akademija, priobčil kje drugje, ne pa v njenih publikacijah. — Konservator *Fr. Stelč* opisuje (89—98) zanimive, iz konca XV. stol. izvirajoče, doslej neopazene, a zaradi njih izredne dekorativnosti pomembne „Freske v cerkvi Sv. Duha na Čelovniku“, podružnici župnije Loke pri Zidanem mostu. Članek je bogato ilustriran. — *Fr. Ilešič* nadaljuje svoje prispevke „Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine“, ki se hrani v vseučilišni knjižnici v Zagrebu (133—145). Po njih bomo dobili precej drugačno sliko mladega Vraza in njegovih pesniških početkov. Škoda samo, da se to gradivo ni porabilo za enotno, koncizno študijo — piscu je že leta komodno na razpolago! — ampak se pošilja v svet v kosih, okoli katerih je nagradenega toliko nepotrebnege. — „Naše srednjeveške novice“ opisujeta *VI. Travner* in *E. Baumgartner* (146—181). Gre v prvi vrsti za denar, ki je v srednjem veku kurziral ali bil kovan na slovenskem ozemlju. Študijo ilustrirajo številne slike. — O srečni najdbi poroča *Fr. Kovačič*, ki opisuje „Kalobski rokopis slovenskih pesmi iz l. 1651“ (181 do 205), pesmarico s cerkvenimi in pobožnimi pesmimi, ki je še 1846 M. Marjarju služila za vir, odtlej pa bila zgubljena, dokler je ni pisec iztaknil med Slomškovi knjigami. Zaslužno veselje

nad srečnim odkritjem se pozna tudi na članku, ki bi lahko bil ekonomičnejši; saj imamo danes vendar že tudi pri nas doma dovolj strokovnih vzorcev, kako se take reči opisujejo. — Med „Izvestiji“ so najbolj pomembne „Literarne predloge in paralele“, ki jih nadaljuje *J. Glaser*. Zasluzno delo, za katero je treba mnogo samozatajevanja, ki pa bo omogočilo podrobno sliko duševnega življenja pri nas v oni dobi. Ali ni Slomšek neke „večerne pesmi“ prevedel iz Th. Körnerja? — V tej skupini sta nadalje še dva prispevka, pomembna kot novost v okviru študij, ki jim je posvečen „Časopis“: *M. Ljubša* (213—218) opozarja na „Ljudsko rodoslovje“ — njega važnost je pri nas prvi spoznal in v dejanju pokazal že Ig. Orožen! — *Fr. Baš* (218—225) pa opisuje „Vaški grb v Noršincih pri Ljutomeru“. — „Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929“, ki jo priobčuje *Fr. Baš* (227—241), bo v nadaljevanjih pridobila, če se bo beseda „slovenska“ v naslovu jemala v strokovnem pomenu in ne samo formalno. To se pravi: v njo ne spadajo n. pr. Arnuševi spisi o Bolgariji in bolgarskih kmetih ter enaka roba, pač pa n. pr. razni nemški spisi, ki obdelujejo tvarino iz etnografije Slovencev! — Obširna književna poročila in društveni glasnik pričajo o živahnem delovanju kroga znanstvenikov, ki se zbira okoli tega glasila.

Svoj jubilej pa je „Časopis“ praznoval še na prav posebno lep način: začel je izdajati posebno prilogo „Arhiv za zgodovino in narodopisje“, ki naj bo namenjen publikaciji golega gradiva, dočim je „Časopis“ določen za razprave. Prvi kos prinaša velezanimiva pisma Slomška in Smolnikarja Čopu, ki jih priobčuje *A. Pirjevec*. V njih bo marsikdo z začudenjem bral Slomškove besede o Prešernu. Pred sto leti bi jih Slomškov „advocatus diaboli“ menda s slastjo pograbil!

Tako stopa „Časopis“ v svoj šesti lustrum razširjen, prenovljen, poživljen, ži-

va priča živahnega in plodnega znanstvenega delovanja v Mariboru. Ite bonis avibus!
J. A. G.

Damir Feigel: Čudežno oko. Gorica 1930. Izdala in založila književna zadruga „Goriška Matica“. Natisnila tiskarna „Edinost“ v Trstu. 131 str.

Inženir Vogel iznajde pripravo za branje tujih misli, a jo po kratkem preizkušanju sam uniči, ker se prepriča, da bi bilo življenje brez zahrbtnosti, hinavščine in laži mnogo težje od sedanjega, docela neznosno in nemogoče, kakor če bi nam kdo upihnil solnce na nebu. Ta zamisel je v povesti precej zabavno razvita in ponzorjena. Knjiga skuša biti satira zoper senčne strani današnje civilizacije. Primešano zrnice fantastike povzroča zapletljaj, ki niso nič smešnejši nego v resničnem življenju brez take primesi. Ponekod se oglašja prizanesljivo zasmehovanje leposlova vobče kot lažnivega izrodka domišljije.

Pisatelj je izmed tistih, ki ljubijo besedne igre in jezikovno spakovanje, ki je v skladu z vsebinskim; tu in tam ustvari kakšno novo besedo, ostra nasprotja in norčavo spajanje tujih si predstav. Evo nekaj take drobnjavi: podeželiti se (str. 9.), ofračen (v frak oblečen, 11), naslovník (Adressbuch, 13), ulačniti (21), kračiti se (krake širiti, 27), škrlėti (o skrčatu, 30), uleniti (31), državnoopravdovanje (41), prehvapiti (presenetiti, po češkem prekvapiti? 56), gusniti (golsniti, 61), drgaj-sati pode (62), začrt (74), zapišcem (zapis-kam, 88), so mu zameglele oči (so se zameglile, 99), se ne straši ne moče ne toče ne soja ne znoja (57), koderček-uhajač se je polžil do medočja (71). Malo je slovniških izpodrslijajev (če niso nekateri le tiskovni): Zbiraj (Izbiraj, 12), pri Voglovemu razumu (20), Poln lonec nam jo (je) bo skuhalo (24), ta vznesen (vzneseni govor (41), Limonado (-e) ne pijejo (60), vdovel (ovdovel, 85), pokrite se (pokrijte se, 91), ne utesnute se (utesnajte, 99),

natvezil (-el, 117), česar ni bilo usojeno „čudežnemu očesu“ (kar..., 124).

Feigel je nekaterim neužit in jih boli (DiS, 1927, 221), bodo pa tudi taki, ki se ob njem zabavajo. *Andrej Budal.*

France Bevk: Jagoda. Gorica 1930. V lastni založbi. Natisnila Tipografija Consorziale v Trstu. Ilustracije je izvršil kipar France Gorše. 74 str.

Ta novela, ki je ponatis iz Koledarja „Goriške Matice“ je leto 1930., kjer je izšla pod naslovom „Pastirček Matevžek“ in pod imenom Töne Čemažar, zasluži objavo v posebni knjigi. Misel, da se iz zla rodi le večje zlo in da tira brezsrčna, pohlepna okolica trpečega posameznika v maščevalnost in zločin, je v Bevkovi povesti prav tako jasno in učinkovito izražena kakor v Cankarjevem „Hlapcu Jerneju“. Bevkova zgodba pa je ganljivejša, ker se človeška krivičnost pri njem znaša nad otrokom, dasi po umetniški izraznosti ne dosega Cankarja.

Košan odžene spečemu Graparjevemu devetletnemu pastirju Matevžku drobnico iz svojega laza v svoj hlev in jo vrne gospodarju šele, ko mu ta prepusti v odškodnino Matevžkovo kozico jagodo. Neutolažni Matevžek oprezuje, kako bi kozico rešil; ko pa ne uspe, se njegovo sovraštvo tako razplameni, da zažge Košanu voz sena in dom. Na obupnem begu pred Košanom skoči v prepad.

Ta Matevžkova tragedija je tako prepletana z drobnimi idiličnimi motivi iz pastirskega življenja, da se človek nehoti spomni Gregorčičevega „Veselega pastirja“ in često ne ve, ali je pisatelju važnejše slikanje pastirske sreče v gorskem zatišju ali razvoj nedolžnega, ljubečega otroka v mladega zločinca. Pripovedovanje je impresionistično, stavki kratki in preprosti, a besede so tako izbrane in ubrane, da bralca zlahka omrežijo in potegnejo za seboj. Preprosta nazornost odlikuje tudi Goršetovih sedem slik.

A. Budal.